

Osnivanje mlađe dječje folklorne skupine KUD-a Klas

Bičanić, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:935892>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-03**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Marina Bičanić

OSNIVANJE MLAĐE DJEČJE FOLKLORNE SKUPINE KUD-a *KLAS*

Diplomski rad

Zagreb, rujan 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE

Marina Bičanić

OSNIVANJE MLAĐE DJEČJE FOLKLORNE SKUPINE KUD-a *KLAS*

Diplomski rad

Mentor rada: Diana Atanasov Piljek, viši predavač

Zagreb, rujan 2023.

ZAHVALA

Ovim putem bih htjela veliku zahvalu poslati svim članovima Kulturno umjetničkog društva *Klas* i svojoj „folklornoj“ djeci koja sa mnom dijele neopisivu ljubav prema tradicijskoj baštini.

Veliko hvala i profesorici Diani Atanasov Piljek koja je prihvatila biti mi mentorica i pomoći mi da dovršim svoj veliki životni korak.

Također, veliko hvala mojoj obitelji i prijateljima koji su mi sve ove godine bili velika podrška u svemu što radim.

No, ipak, najviše sam zahvalna svojoj mami koja je ljubav prema folkloru prenijela na mene i bila mi podrška u svemu na mom životnom putu.

SAŽETAK

Svaki narod u svijetu ima svoju kulturu i tradicijske običaje koji se međusobno razlikuju, a samim time čine taj narod jedinstvenim. Ti se tradicijski običaju njeguju i čuvaju glazbom, pjesmom, plesom i drugim vrstama umjetnosti. Ples iz daleke prošlosti i ples kakvog danas znamo znatno se razlikuju. Nekadašnja uloga plesa bila je prvenstveno sredstvo za preživljavanje, odnosno za borbu, a današnja je mnogobrojna, od odgojno-obrazovne uloge pa sve do zabavljačke. Narodni ples ima obje uloge današnjeg plesa. Najvažnija uloga je sposobnost prijenosa znanja i vještina budućim generacijama. Dječji folklor obuhvaća tradicijske igre, pjesme i plesove koje su nekada djeca samostalno osmišljavala ponajviše kao sredstvo zabave. Primjenom mnogobrojnih glazbenih sadržaja kojeg hrvatski folklor nudi, potiče se razvoj kreativnosti i motorike kod djece. Također, razvijaju se i glazbene sposobnosti te ljubav prema glazbi i plesu. Kulturno umjetničko društvo *Klas* iz Podsuseda može se pohvaliti svojim ulaganjem u rad s djecom, od folklornih skupina koje djeluju u KUD-u pa sve do projekta u suradnji s Osnovnom školom bana Josipa Jelačića pod nazivom „Škrinjica narodne baštine“. Osim učenja i njegovanja vlastite tradicije i baštine, djeci je omogućeno unapređivanje i razvijanje vlastitih glazbenih sposobnosti, primjerice ritamske i intonativne točnosti. Vrlo je važno i potrebno njegovati folklorne običaje našeg naroda te prenositi iste na nove naraštaje kako bi naša tradicija i dalje živjela s nama.

Ključne riječi: ples, glazbene sposobnosti, folklor, dječji folklor, tradicija

SUMMARY

Every nation in the world has its own culture and traditional customs that differ from each other, and thus make that nation unique. These are traditionally nurtured and preserved through music, song, dance and other types of art. Dance from the distant past and dance as we know it today are significantly different. In the past, the role of dance was primarily a means of survival, that is, of fighting, and today it has many roles, from educational to entertainment. This is exactly how folk dance has both the roles of today's dance. However, the most important aspect of keeping tradition alive is being able to pass it on to future generations. Children's folklore includes traditional games, songs and dances that were once invented by children independently mainly as a means of entertainment. By applying the numerous musical contents offered by Croatian folklore, the development of creativity and motor skills in children is encouraged. Also, musical abilities and love for music and dance develop. The cultural and artistic society *Klas* from Podused has many notable achievements when it comes to children orientated activities, such as popular folklore groups operating as part of the whole and many projects under its belt, e.g. „National Heritage Coffers“ project done with utmost care and attention to detail in collaboration with Ban Josip Jelačić's Elementary School. Also, in addition to learning and nurturing their own tradition and heritage, children are encouraged to improve and develop their own musical abilities, such as rhythm and intonation accuracy. Therefore, it is very important, but also necessary, to nurture the folklore customs of our people and pass them on to new generations so that our tradition continues to live on with us.

Key words: dance, music abilities, folklore, children's folklore, tradition

Sadržaj

1.	UVOD	1
2.	Povijest plesa.....	2
3.	Ples kao umjetnički doživljaj	4
3.1	Koreografija	4
3.2	Principi koreografije	4
4.	Narodni ples	5
4.1.	Struktura narodnog plesa	6
4.2.	Stil narodnog plesa	7
4.3.	Kontekst narodnog plesa	7
4.4.	Plesne zone	8
4.4.1.	Alpska plesna zona	8
4.4.2.	Panonska plesna zona	9
4.4.3.	Dinarska plesna zona	10
4.4.4.	Jadranska plesna zona.....	11
4.5.	Kinetografija	12
5.	Dječji folklor	15
5.1.	Razvoj glazbenih sposobnosti djece	16
5.2.	Čimbenici razvoja glazbenih sposobnosti	17
5.3.	Metodika uvježbavanja dječjih folklornih plesova.....	18
5.4.	Suvremeni dječji folklor	19
6.	Kulturno umjetničko društvo <i>Klas</i>	22
6.1.	KUD-u Klas	22
6.2.	Povijest KUD-a Klas	22
6.3	Rad KUD-a Klas.....	23
6.4	Narodne nošnje podsusedskog kraja.....	24

6.4.1	Ženska nošnja	25
6.4.2	Muška nošnja.....	26
6.4.3	Dječja nošnja	26
6.5	Dječja folklorna skupina.....	27
6.5.1	Škrinjica narodne baštine	27
7.	Studija slučaja: Osnivanje mlađe dječje folklorne skupine KUD-a <i>Klas</i>	29
7.1	Subjekt istraživanja.....	29
7.2	Ciljevi istraživanja	30
7.3	Metode istraživanja.....	30
7.4	Nacrt studije slučaja.....	31
7.4.1	Specifikacija problema.....	31
7.4.2	Mjerenje problema	31
7.4.3	Dnevnik proba	32
7.4.4	Analiza i rasprava.....	34
8.	Folklor kakav se očekuje.....	37
9.	ZAKLJUČAK	38
10.	LITERATURA	39
	IZJAVA O IZVORNOSTI RADA.....	41

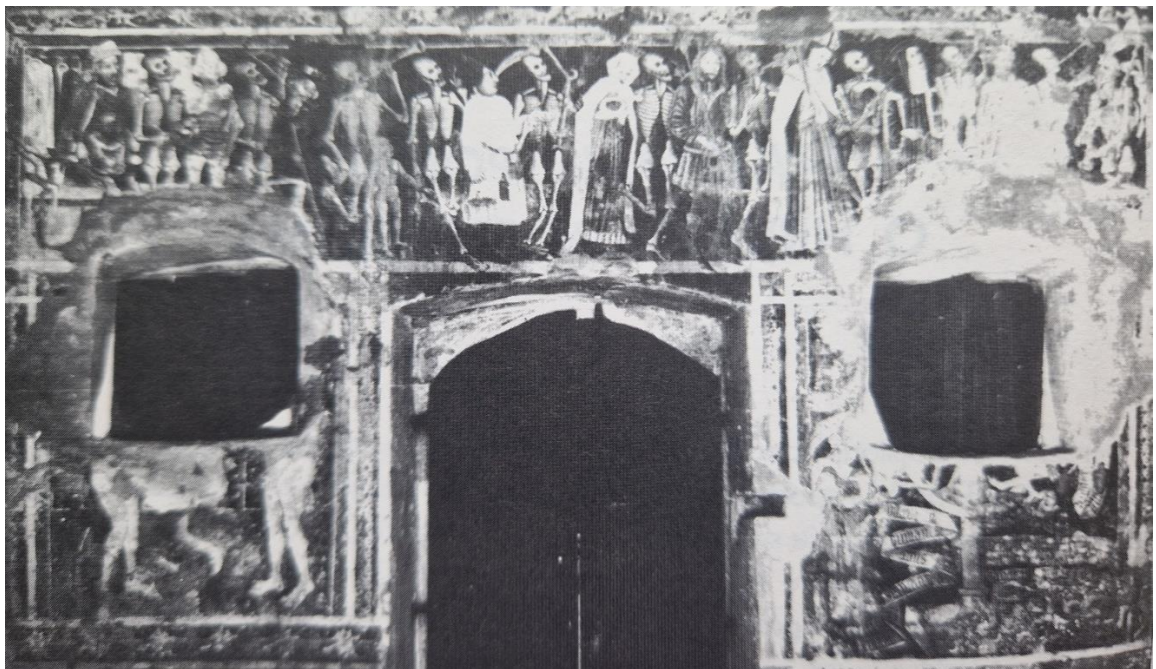
1. UVOD

Glazba i ples imaju danas, kao i u prošlosti, velik utjecaj na djetetov razvoj. Dječja se kreativnost, ali i glazbene sposobnosti razvijaju prilikom izloženosti glazbenim sadržajima kao što su pjesma i ples. Osim nastave Glazbene kulture, još jedan od načina upoznavanja djece s glazbom je dječji folklor. Temelj dječjeg folkloru su igre, pjesme i plesovi koje su djeca stvarala djeci, odnosno sama sebi. Samim time, uz igru, ples i pjesmu, djeca uče i njeguju tradicijsku i kulturnu baštinu svoga naroda koju će kasnije prenijeti budućim generacijama. Stoga je potrebno, i vrlo važno, folklor čuvati, njegovati i prenositi na nove naraštaje kako bi naša tradicija i dalje živjela. Mnogi su današnji stručnjaci svoje živote posvetili folkloru i tradiciji pa su svojim trudom i radom istraživali, zapisivali i stvarali mnoga djela koja služe budućim generacijama za upoznavanje izvornog načina življenja naših predaka. Također, bavljenje folklorom uvelike potiče razvoj glazbenih sposobnosti, posebice ritamske i intonativne točnosti. On u djeci pobuđuje osjećaj poštovanja prema vlastitoj i tuđoj kulturi, osjećaj zajedništva i međusobne suradnje.

2. Povijest plesa

„Velik broj povjesničara umjetnosti ubraja ples među najstarije umjetnosti.“ (Ivančan, 1996, str. 241) Prvi dokazi o postojanju plesa proizlaze iz pećinskih crteža koji datiraju iz doba paleolitika. Točnije, arheološki nalazi omogućuju uviđanje prizora lova i uz njih scene plesa. Iz navedenih se prizora može puno toga iščitati, čak i značenje samog plesa. No, prema nalazima, nisu samo ljudi plesali, već i životinje. Naravno, na nešto jednostavniji način jer je čovjek jedino živo biće koje može oblikovati ritamski usklađen pokret u svjesnu umjetničku cjelinu. Ivančan (1996) navodi kako ritam izvire iz same građe čovjeka kao bića. Za osnovni primjer daje čovjekovo srce čija je zadaća pumpanje krvi koje čini određenim ritmom. Također, daje poveznicu između ritma i plesa tako da definira ritam kao osnovni element svakog plesa.

Uspoređujući primitivnog i današnjeg čovjeka, može se zaključiti kako, bez obzira na mnoge sličnosti, postoje velike, ne samo fizičke, nego i razlike u načinu života. Jedna od njih je i značenje samog plesa. Našim predcima ples je prvenstveno bio sredstvo za borbu. Također, u to je vrijeme ples bio magijsko sredstvo za istjerivanje bolesti iz sela ili čak dozivanje sunca kako bi otjeralo zimu i hladnoću. Može se zaključiti kako je ples nekad bio puno važniji alat za život od neverbalnog i verbalnog izražavanja.

Slika 1. Ples smrti, Vincent iz Kastva, Beram Sv. Marija na Škrilinama 1474.

(Ivančan, I., 1996, str. 14)

Kada se govori o području kršćanskih zemalja u Europi, srednji je vijek bio najnepovoljnije razdoblje za razvoj plesne umjetnosti. Sveti Augustin i mnogi drugi sveci oštro su se protivili plesu jer su smatrali da je ples kretanje tijela u krug u čijem je središtu vrag. (Ivančan, 1996) Međutim, zbog velikog pritiska pučanstva, Crkva je popustila i ples uvela u neke crkvene obrede. „U Toledu se izvodi i danas kolo oko oltara, no samo kao turistička atrakcija.“ (Ivančan, 1996, str. 244)

U Srednjem vijeku javljaju se plesovi i običaji koji traju i danas. Ostavština srednjovjekovnih plesova ostala je sačuvana u narodnim plesovima, uz vidljivu razliku između plemićkog i seoskog plesanja. Spominjući plemićke plesove, velik se broj dvorskih gesti pojavljuje i u plesu. Primjerice, nakloni i šetana kola praćena baladom. Također, dogodilo se i to da su mnogi plesni elementi koji su svojstveni seoskom načinu plesanja prodrli na dvor i obratno pa se može zaključiti da je u jednom trenutku došlo do stapanja seoskog folklor a i dvorskog plesa. „Seljaci u srednjem vijeku i dalje plešu svoja stara kola koja su krajem srednjega vijeka počela raspadati u parove, ...“ (Ivančan, 1996, str. 246) Osim novih plesnih formacija, počinju se širiti i različiti instrumenti poput naših današnjih gajdi i mješnica koji postaju glavna instrumentalna pratnja plesu. Ivančan spominje i Fabritia Carosa koji u svom djecu Del Ballarino opisuje plesove pavana i gagliarda čiji se tragovi nalaze na našem istarskom i primorskom području. (Ivančan, 1996)

Slika 2. Ples konavljanske aristokracije, 1892.

(Ivančan, I., 1996, str. 377)

3. Ples kao umjetnički doživljaj

Već je navedeno kako je ples u svojim počecima ima potpuno drugačiju ulogu nego što ju ima danas. Nekada je služio kao sredstvo preživljavanja u borbama, a kako je vrijeme odmicalo i čovjek se kao biće razvijao, ples je postao način komunikacije i ima puno dublje značenje od samog pokreta tijela. Maletić navodi kako postoje dvije različite vrste plesa, a to su ples kao spontano izražavanje sebe i ples kao estetski oblikovane i simbolima pokreta izražene poruke koje su namijenjene gledateljima. (Maletić, 1983) U ovom će poglavlju naglasak biti na drugoj vrsti plesa – ples kao estetski oblikovane poruke namijenjene publici. Cjelinu estetski oblikovanih pokreta nazivamo koreografijom.

3.1 Koreografija

„Riječ *koreografija* označava u današnjem smislu dvije različite stvari: prvo, stvaranje i postavu plesova, drugo, produkt toga stvaralačkog rada, sam ples.“ (Maletić, 1983) O spomenutom stvaranju i postavi plesa odlučuje koreograf, dok se samim plesom, odnosno produktom tog stvaralačkog rada bavi voditelj grupe koji ujedno može, a i ne mora biti, taj koreograf. U svakom slučaju, ta osoba mora biti svjesna da ne postoje dvije osobe koje će jednu temu doživjeti i prikazati na jednak način. Međutim, u trenutku kada se plesni sadržaj pretvori u umjetnički izraz, ljudski se osobni doživljaj istoga mijenja. Taj pokret (ples) nije prepričavanje, nego njegova pročišćena forma koja prikazuje izvornost i identitet geografskog područja iz kojeg dolazi. Iako, kada se govori o folklornom izričaju, mnogim se koreografijama prikazuju običaji stanovnika nekog sela ili grada. Dakle, na neki način se i prepričava kako se nekad živjelo.

3.2 Principi koreografije

Vodeći principi umjetničkog stvaralaštva omogućuju da sama koreografija bude jedinstvena te da obiluje izvornim elementima. Prema Maletić, postoji deset principa.

Princip jedinstva koji govori o tome kako će autor koreografije koji ima jasnu predodžbu o tome što želi prikazati publici, imati vrlo jasno stilsko jedinstvo i ideju. Sljedeći princip je princip raznolikosti kojim se potiče raznolikost i kontrasti u koreografiji. Ne s ciljem promjene, nego zbog produbljivanja u značenje samog plesa korištenjem različitih plesnim pokreta i pravila koreografiranja. Princip ponavljanja u svakom plesu donosi njegov temelj, a to je ritam. On nastaje višekratnim ponavljanjem pokreta. Ples u kojem je ritam u prvom planu, vrlo lako doseže vrhunac jer se time obogaćuje estetski doživljaj samog pokreta. Vrlo sličan

principu raznolikosti, princip suprotnosti odnosno kontrasta, omogućuje ostavljanje dojma. Takav se princip ne upotrebljava samo u plesu, nego i u dječjim pričama u kojima su likovi carevi i prosjaci, predivne vile i vještice. Uporabom suprotnosti (kontrasta) dobivaju se razni efekti koji daju poseban karakter plesu ili koreografiji kao cjelini. Princip prelaza govori o promijeni položaja tijela ili njegovih dijelova, ovisno o plesu. Te promjene mogu biti naglašene, nenaglašene, nagle ili postupne, a sve to ovisi o željama i potrebama koreografa. Maletić (1983) navodi kako sekvenca u plesnoj terminologiji znači mala cjelina ili fraza. Pa je tako princip sekvenca poslužio voditeljima i koreografima za uvježbavanje koraka, odnosno pokreta. Ako logički povežemo nekoliko sekvenca vrlo lako se dobiva dio koreografije koji koreografu može poslužiti u radu. Vrlo važan dio koreografiranja je kulminacija koja će samu plesnu cjelinu podići na višu razinu, a može biti na samom početku koreografije, u sredini ili pak na kraju. O tome govori princip kulminacije čije je sredstvo za postizanje iste ubrzanje tempa, postupno pojačavanje glasnoće instrumentalne pratnje, povećanje broja plesača na pozornici ili jednostavno nagli zastoj. Sljedeća dva principa vrlo su slična, a to su princip proporcije i princip uravnoteženosti. Princip proporcije govori o harmoniji i simetriji koji omogućuju vizualno bogatiju koreografiju, dok se princip uravnoteženosti odnosi na usklađivanje pokreta i gibanja tijela plesača. Najvažniji princip je princip sklada koji ujedinjava sve gore navedene principe i zaključuje cijelu plesnu estetiku.

4. Narodni ples

Narodni ples navodi se kao grupni umjetnički izražaj u kojem se uočava potreba za prisnošću i zajedništvom uključenih plesača. Također, narodni ples, i ples općenito, obilježava kolektivitet duha i energije te prirodnost pokreta. Smatra se područjem kreativnog izražavanja, odnosno usklađenim gibanjem u prostoru. Poveznica je u sociološkom procesu svakog ljudskog bića. „Folklor nije agregat kulturnih koncepata, već komunikacijski proces.“ (Jakovljević, 2009, str. 33) Narodni ples prvenstveno je nastao kao sociološka potreba čovjeka, a zatim i psihofizička te estetska potreba ljudskog bića. Prema Kneževiću (2005) ono što narodni ples čini vrijednim i zamijećenim u društvu jest autentičnost, duhovnost, originalnost i estetičnost. Oblikovan je karakterom ljudi određenoga kraja.

4.1. Struktura narodnog plesa

Kao i svaki ples, narodni ples ima svoju strukturu, stil i kontekst izvođenja. Ono što ga čini jedinstvenim je struktura koja je građena od koraka, plesnog pokreta, plesne figure, plesnog prihvata i rukohvata, prostorne figure, prostorne formacije, prostornog rasporeda, plesne crte, izvođačke formacije te izvođačkog sastava. Najosnovniji dio je korak koji se definira kao prijenos težine tijela s noge na nogu. (Knežević, 2005) Postoje različite vrste koraka: od hodajućeg, trčećeg, poskočnog pa sve do skočnog. Dječji folklor, odnosno dječje folklorne igre s pjevanjem obuhvaćaju sve četiri vrste koraka. Svaki plesni korak određen je elementima poput visine, dužine, smjera, tempa i ritamske strukture. Ono što također čini narodni ples jest plesni pokret. Plesni pokret sastoji se od gesta glave, tijela, ruku i nogu. Nastaje od podizanja noge od poda i spuštanja noge na pod. Noga na kojoj nije težište izvodi plesni pokret. Kako Knežević (2005) navodi, plesni pokret nastaje potpuno spontano, ovisno o sposobnostima i raspoloženju plesača. Plesna figura još je jedan vrlo važan dio strukture narodnog plesa. Nastaje određenim brojem koraka zaokruženima u plesnu cjelinu. Narodni ples može imati jednu ili više plesnih figura koje mogu biti unaprijed određene ili koje će se spontano mijenjati, slično kao i kod plesnog pokreta. Svaka skupina plesača, bez obzira na broj članova, nalazi se u određenom plesnom prihvatu ili plesnom rukohvatu. Plesni prihvati karakterističan je za ples u paru gdje se plesači međusobno drže za tijelo, s jednom ili dvije ruke. S druge strane, plesni rukohvat obuhvaća međusobno držanje svih izvođača za ruke, neovisno o broju članova izvođačke formacije. Prostorna figura je sljedeći dio strukture narodnog plesa, a predstavlja raspored izvođača po zamišljenim stranicama geometrijskih likova. Prostorna figura međusobno se nadopunjuje s prostornom formacijom jer formacija označava kretanje plesača unutar prostorne figure. Plesači se mogu držati za ruke, ramena, pojaseve. Plesna figura i prostorna formacija povezane su s prostornim rasporedom koji označava raspored plesača po zamišljenim stranicama geometrijskih likova, plesnoj crti te plesnoj figuri. Važan dio prostornog rasporeda čini i plesna crta, odnosno, raspored plesača ili izvođačkih formacija na zamišljenoj ravnoj crti ili kružnom luku. Izvođačka formacija koja se kreće po zadanoj plesnoj crti može biti par kojeg čine dva plesača, trojka koju čine tri plesača ili četvorka sastavljena od četiri plesača. Neizostavan dio strukture narodnog plesa čini i izvođački sastav koji može biti ograničen ili neograničen, ovisno o broju izvođača, dobi, spolu i bračnom statusu.

4.2. Stil narodnog plesa

Stil narodnog plesa važan je dio narodnog plesa jer omogućuje izvoran i dostojanstven način izvođenja, odnosno, omogućuje izvoran prikaz karaktera plesa i emocije plesača koji izvodi određeni ples. Stoga, stil se može opisati kao graciozan, ponosan, gromovit... (Knežević, 2005). Međutim, stil svakog plesa mora odgovarati dobi, spolu, mogućnostima plesača, odnosno mora biti primjeren izvođačima. Primjerice, ličko kolo vodi autoritativni muškarac koji odiše snažnim i moćnim karakterom. Ako to isto pokuša dječak, navedeni ples neće izgledati autentično, već pomalo neuvjerljivo jer stil plesa i njegovi elementi nisu uspješno prikazani i izvedeni. Kada se spominje ličko kolo, ono što je karakteristično za dinarski kraj iz kojeg potiče spomenuto kolo, jest poseban način pjevanja, tzv. ojkanje. Osim prethodnog primjera plesa, i ojkanje kao dio stila i pjevanja nije primjereno djeci. Sljedeći primjer odnosi se stavljanja ruku o pas, što je značajno za isticanje dobrog ili lošeg stila plesanja, navodi Ivančan. (Ivančan, 1964) U Hrvatskom zagorju plesačice stavljaju ruku o pas tako da su im svi prsti okrenuti prema naprijed, osim palca koji je okrenut prema natrag. Takav stil držanja ruku je znak skladnosti i skromnosti u Hrvatskom zagorju dok će, primjerice u Dalmaciji, takav stil držanja ruku značiti neuglađenost. (Ivančan, 1964) Stil narodnog plesa je vrlo važan faktor kod želje za izvornim prikazom određenog narodnog plesa. Upravo zato je nužno da prilikom odabira dječjih folklornih plesova i pjesama odabiremo isključivo one čiji stil odgovara djeci. Kako bi stil narodnog plesa odgovarao djeci i dječjem folkloru, odabrana građa treba pružiti djeci mogućnost za spontani pokret i prostor za njihov vlastiti doživljaj. (Knežević, 2002) Dakle, takvi plesovi i pjesme moraju biti prvenstveno autentični i primjereni jer ih djeca trebaju moći svladati i prikazati u izvornom obliku, pritom poštujući prostorne uvjete, sredinu i način života u kojem su određeni plesovi nastali.

4.3. Kontekst narodnog plesa

Kontekst narodnog plesa kao dio srži narodnog plesa čini okružje, izvođači ili sudionici (plesaći) te promatrači, odnosno publika. Svi oni sudjeluju u izvedbi jednog ili više narodnih plesova. Okruženje narodnog plesa podrazumijeva razne uvjete u kojima je određeni ples nastao i zaživio. (Knežević, 2005) Osnovni, a time i najvažniji uvjet nastanka svakog narodnog plesa je zemljopisni položaj, odnosno plesna zona. U Republici Hrvatskoj postoje četiri etnokoreološke (plesne) zone, a to su alpska, panonska, dinarska i jadranska plesna zona. Svaka od njih odiše jedinstvenim plesnim karakterom i stilom.

4.4. Plesne zone

Povijesna događanja poput mnogobrojnih pretrpljenih ratova, seoba naroda te vjerskih i trgovačkih pohoda, utjecala su na način života ljudi, a samim time i na tradiciju i kulturu. Upravo su ti mnogobrojni razlozi uvjetovali podijeljenost Republike Hrvatske na četiri etnokoreološke, odnosno plesne zone. Primjerice, na našem se području nalaze razni elementi nekadašnjih starosjedioca Ilira, Kelta i mnogih drugih kultura koje su naišli na plodno tlo Hrvatske. Romi glazbenici, plesači i pjevači bili su odlični prenositelji kulturnog stvaralaštva naročito glazbe i plesa. Razni utjecaji iz plemićkih dvorova i gradova te crkvenih i građanskih vlasti imali su veliku ulogu na prenošenje kulturnih dobara diljem Hrvatske, od Slavonije do južne Dalmacije. U posljednjem stoljeću najvažniju zadaću, zadaću prenošenja znanja plesova i pjesama imali su učitelji. Na mlađe naraštaje prenosili su pjesme i plesove drugih krajeva, čak iz Austrijske, Mađarske i Češke. Ubrzo i ta područja izvan granica Hrvatske hvataju korijenje domaćeg folklor. Iako postoje područja u kojima prevladava jedan plesni element, u većini narodnih plesova postoji mnogobrojna kombinacija plesnih elemenata određenog plesa i glazbe. Sve prethodno navedeno ovisi o plesnim zonama koje obiluju sitnim stilskim i karakternim detaljima koji čine razliku u naizgled sličnim narodnim plesovima.

4.4.1. Alpska plesna zona

Alpska plesna zona područje je koje obuhvaća narode koji nastanjuju Alpe i njihove ogranke. Obuhvaća Sloveniju, Istru, Gorski Kotar, Prigorje, Hrvatsko zagorje, djelomično Međimurje, Podravinu, Moslavinu i Turopolje. Promatrajući strukturu narodnih plesova koji prevladavaju na tom području, može se zaključiti da su najzastupljeniji parovni plesovi. Parove čine muškarac i žena kao mješoviti par ili ženski par u kojem su oba člana žene. Nikada u parovnom plesu nisu bila viđena dva muškarca. Parovi plešu u jednoličnom krugu, a od para do para jednak je razmak. Zajedno tvore popunjenu kružnicu. Smjer kretanja kružnice obrnut je od kretanja kazaljka na satu, a okretanje pojedinog para u smjeru kazaljke na satu. Glavna karakteristika alpske zone su dva plesa – valcer i polka. Trodijelni i dvodijelni glazbeni obrasci to potvrđuju kao najzastupljeniji. Tim se osnovnim formama najčešće dodaju i razni ritmički ukrasi. Ovisno o potrebama, istovremeno se uz ples i pjeva. Glazbeni instrumenti kao pratnja plesu i pjesmama alpske zone vrlo su važan i neizbježan element. Pretežito su prevladavali gudaći sastavi uz koje se kasnije dodaju puhaći instrumenti, harmonike i cimbale. Tambure se pojavljuju kasnije u alpskoj zoni, no nisu specifičan instrument za izvorni folklor. Najsačuvaniji

kraj alpske zone je područje Istre u kojem su se koristili puhaći instrumenti poput sopela, sopila, šurla i dvojnica kao najkarakterističnijih instrumenata tog područja.

Slika 3. Alpska plesna zona

Preuzeto s <http://www.hrvatskifolklor.net/php/folklornezone.php>. (Pristupljeno 1. lipnja 2023.)

4.4.2. Panonska plesna zona

Panonska plesna zona obuhvaća krajeve koji se nalaze istočno od Zagreba, a sjeverno od Save i Dunava. Zastupljena područja su: Bilogora, Posavina, Turopolje, Slavonija i Baranja. Najvažnija stilska karakteristika panonske plesne zone je drmanje. Upravo je prema tome stilu narodnog plesa ples *drmeš* i dobio ime. Njega se može opisati kao plesanje uz izrazite vertikalne titraje, a postoje dvije vrste titraja - oštrije i blaže. Ta oštrina plesanja ovisi o rasporedu kraćih i duljih notnih vrijednosti i o naglasku koji u ovoj plesnoj zoni uvijek dolazi na prvu ritamsku jedinicu, a oba su ritamska obrasca dvočetvrtinska. Također, osim pojma *drmeš*, važan je i pojam kola kojeg predvodi kolovođa (muškarac). Ima gotovo identičnu ulogu kao i u dinarskoj

plesnoj zoni, a to je da na različite načine izvikuje naredbe za ples. Kao i u alpskoj plesnoj zoni, instrumentalna pratnja ima vrlo važnu ulogu. Instrumenti u panonskoj plesnoj zoni vrlo su različiti. Na samom početku ples su pratili solisti instrumentima poput gajda, duda i samice, a tambura je tek kasnije dobila svoju glavnu primjenu u orkestrima i folkloru unutar tamburaških sastava.

Slika 4. Panonska plesna zona

Preuzeto s <http://www.hrvatskifolklor.net/php/folklornezone.php>. (Pristupljeno 1. lipnja 2023.)

4.4.3. *Dinarska plesna zona*

Dinarska plesna zona prostire se južno od rijeke Save gotovo do Jadranske obale. Međutim, područje dinarske plesne zone ne ostaje samo unutar granica Hrvatske, nego obuhvaća i velik dio Bosne i Hercegovine te gotovo cijelu Crnu Goru. Dakle, područja dinarske zone su: Kordun, Banija, Pokuplje i Pounje. Strukturno gledano, dinarska plesna zona prepuna je raznih otvorenih i zatvorenih kola te samostalnim parovima izdvojenima iz navedenih kola.

Stilske značajke tog područja snažni su i visoki poskoci i naskoci s noge na nogu ili na istoj nozi po više poskoka. Narodni se ples odvija u šestodijelnom plesnom obrascu koji se javlja u dva oblika. Jedna od najprepoznatljivijih karakteristika ovog područja su plesovi bez glazbene pratnje. Kao i u svakoj plesnoj zoni, postojale su iznimke predvođene raznim povijesnim zbivanjima pa je ipak bilo moguće čuti instrumentalnu pratnju šargije (Bosna) ili tapana (Kosmet).

Slika 5. Dinarska plesna zona

Preuzeto s <http://www.hrvatskifolklor.net/php/folklornezone.php>. (Pristupljeno 1. lipnja 2023.)

4.4.4. *Jadranska plesna zona*

Jadranska plesna zona tijesno se može povezati uz dinarsko područje jer graniči s njim. Ona obuhvaća sve otoke i uski obalni pojas od Rijeke do Boke Kotorske osim Zadra i Zadarskih otoka koji pripadaju dinarskoj plesnoj zoni. Gledajući plesnu formu, pojavljuju se dva oblika plesanja. Prvi oblik je parovni ples u kojem parovi nisu jednolično raspoređeni po krugu. S druge strane, druga plesna forma je oblikovana tako da parovi nisu uvijek vezani po plesnom

prostoru nego se odvoje i plešu u stanovitom odnosu jedan prema drugome. U svakoj plesnoj zoni, stil narodnog plesa je vrlo važan, no u ovoj, jadranskoj, plesnoj zoni on je taj koji ima glavnu ulogu. Stilovi plesanja imaju dvije važne osobine. Prva je prebiranje nogama prilikom plesa, a druga su individualne vrtnje, koje često mogu biti intenzivne. Ritamski obrasci jednaki su gotovo u svim plesovima, a to su dva trodijelna i jedan šestosminski ritamski obrazac. Ono što oblikuje svaku plesnu zonu su povijesni utjecaji, a ovdje je to utjecaj sredozemnih naroda i Turaka. Najlakše je to prikazati narodnim nošnjama i njihovim elementima koji obiluju detaljima povijesnih utjecaja.

Slika 6. Jadranska plesna zona

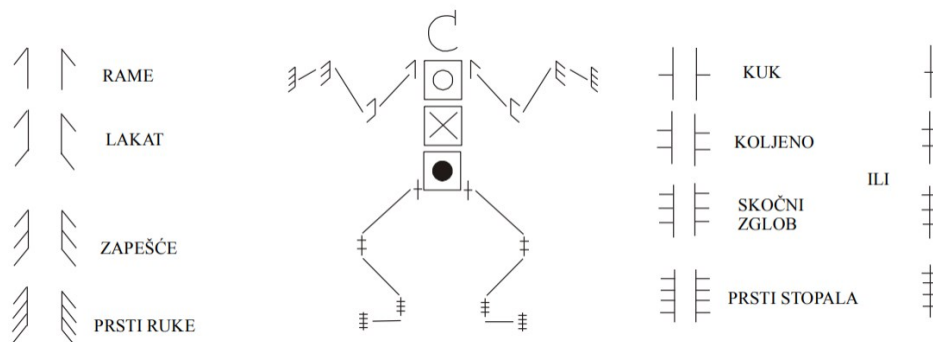
Preuzeto s <http://www.hrvatskifolklor.net/php/folklornezone.php>. (Pristupljeno 1. lipnja 2023.)

4.5. Kinetografija

Rudolf von Laban njemački je baletni pedagog i koreograf koji je djelovao krajem 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća. U svojoj knjizi „Schrifttnaz“ iz 1928. godine, objavio je način zapisivanja ljudskih pokreta. To je bio prvi zapis te vrste. Nakon njegove smrti taj su oblik

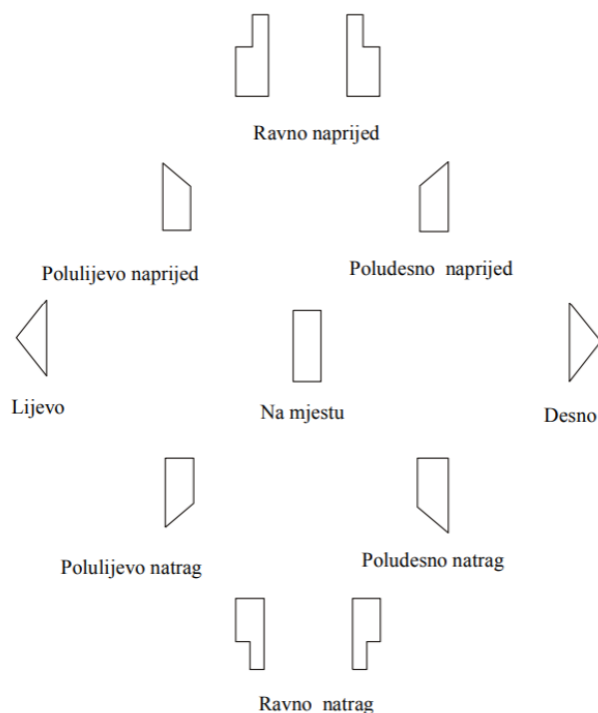
zapisa nadopunjavali mnogi drugi stručnjaci, a najveći utisak ostavili su Albert Knust i Ann Hutchinson. Također, von Laban značajan je po uvođenju riječi *kinetografija* koja označava plesno pismo. Sam naziv kinetografija dolazi od dvije grčke riječi, a to su grč. *kinéō* – pokrećem, okrećem, vrtim i *gráφō* - pišem. Dakle, kinetografija je pojam koji označava način zapisivanja plesova, njegovih koraka i pokreta.

Kinetografija je nastala isključivo s ciljem zapisivanja baletnih plesnih elementa. Međutim, kako je vrijeme odmicalo, a civilizacija se postupno modernizirala, proces zapisivanja plesnih elemenata proširio se i na ostale plesove, uključujući i narodne plesove. Spomenuti način zapisivanja plesnih pokreta sastoji se od različitih simbola za označavanje pojedinog dijela koji čini sam ples. Autor je razumljivim i preciznim simbolima omogućio zapisivanje dijelova tijela, visinu i duljinu koraka, kretanje pojedinca ili cijele grupe plesača u prostoru, formacije, plesni prihvat i rukohvat pa čak i rotaciju tijela i njegovih dijelova. Simbolima možemo odrediti konkretne strukturne sastavnice nekog narodnog plesa, ali ne i stil istog. Za vlastiti doživljaj i mogućnost stvaranja cjelovite slike o zadanom narodnom plesu, trebali bismo doživjeti odnosno vidjeti taj ples u njegovom izvornom okružju.

Slika 7. Oznake za dijelove tijela u kinetogramu

<https://ethno.hr/kinetografija/> (Pristupljeno 30.svibnja 2023.)

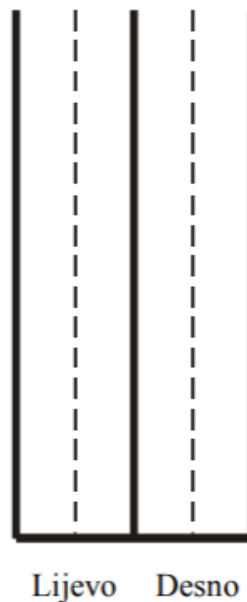

Slika 8. Prikaz smjerova kretanja u kinetogramu

<https://ethno.hr/kinetografija/> (Pristupljeno 30.svibnja 2023.)

Mjesto u koje se zapisuju simboli naziva se *kinetogram*, odnosno plesno crtovlje. Sastavljeno je od dva dijela, statičnog i dinamičnog. U statični se dio upisuju sve potrebne informacije o zadanom plesu. Te su informacije potrebne plesaču prije samog početka plesanja, a odnose se na položaj plesača u prostoru, držanje plesača i formaciju. S druge strane, u dinamičnom se dijelu opisuje sam ples. Također, neke od osnovnih simbola su tri okomite crte koje označavaju lijevu i desnu stranu, a vodoravne crte taktove. Unutar tri okomite crte postoje i dvije zamišljene crte koje dijele korak od samog pokreta noge na kojoj nije težište prije početka plesa. Te zamišljene okomite crte su i izvan kinetograma. Na to mjesto se upisuju pokreti udova, glave i ostatka tijela ako je potrebno. Smjer kretanja, odnosno strane, određujemo gledajući plesača s leđa, dok je za smjer pisanja određeno da se koristi s lijeva na desno ili odozdo prema gore. Osnova cijelog kinetograma je plesni ritam. On mora biti usklađen s trajanjem nota, a samim time i točno upisan. Međutim, postoje izuzetci kada ritamska struktura plesa i instrumentalne pratnje nisu u potpunosti usklađeni i jednaki, što znači da ni trajanje zapisane note neće biti usklađeno sa zapisanim plesnim simbolom, odnosno plesnom sekvencom. Poznavanje kinetografije i njeno korištenje ima brojne prednosti u svijetu plesa.

Osim onih svjesnih značajki, poput točnog zapisivanja i čitanja plesnih pokreta, i koraka u različitim plesnim i prostornim formacijama, postoje i one većini nesvjesne, a to je prikladno očuvanje narodnih plesova u izvornoj formi.

Slika 9. Kinetogram

<https://ethno.hr/kinetografija/> (Pristupljeno 30.svibnja 2023.)

5. Dječji folklor

Dječji folklor utemeljen je na metodičkom načelu „dati djeci dječje“. (Knežević, 2012, str. 7) Bavljenje folklorom općenito, a posebno dječjim, pomaže djeci kod izgradnje vlastite osobnosti. Djeca uče razvijati osjećaj pripadnosti vršnjacima, a samim time pokazuju spremnost na toleranciju prilikom plesa u paru i u kolu. Ona se posebno vole baviti onime što su samostalno stvorila, ali i onime što je stvoreno samo za njih. Upravo su to dječje tradicijske igre s pjevanjem i/ili plesanjem. Plesom uče uvažavati različitosti i važnost zajedničkog rada, odnosno suradnje. Knežević (2012) navodi kako je ples, to jest, dječji folklor, vrlo važan za razvoj jer usklađuje i estetski oblikuje motoriku i pokrete tijela. Koordinira vokalne, plesne i ritamske potencijale, potiče kreativnost i samopouzdanje te upotpunjuje stvaralačke potencijale djeteta. Osim navedenih razvojnih karakteristika, folklor im pomaže da upoznaju povijest i tradicijsku kulturu svog mjesta u kojem žive, a zatim i svog naroda. Dječji folklor blizak im je

i zanimljiv jer su ga stvarala upravo ona, kao na primjer brojalice i rugalice, dok su uspavanke za njih stvarali odrasli. „Odjelito dječje tradicije rađaju se jedino ondje gdje se divlje pleme znano kao djeca može izolirati od odraslih koji ga okružuju i uz pomoć svakodnevnih dodira oblikovati vlastita pravila ponašanja.“ (Hameršak, 2003, str. 39) Upravo je to ono što čini folklor zanimljivim za njih. Djeca vole vidjeti rezultat svoga rada, posebno u pjesmama, plesovima i igrama.

5.1. Razvoj glazbenih sposobnosti djece

Kako Mirković-Radoš (1983) navodi, glazbene sposobnosti razvijaju se od rođenja. Opće poznata činjenica je da djeca čak u prenatalnom razdoblju mogu reagirati na zvuk, najčešće na glasnoću zvuka. Međutim, kada se govori o sposobnostima i mogućnostima djece mlađeg uzrasta, vrlo će se teško valjano ispitati intonativna preciznost, odnosno sposobnost određivanja visine tona. Kako je već navedeno, dijete u doticaj s glazbom dolazi u prenatalnom razdoblju slušanjem uspavanki, pjesama te glazbe iz medija. Kako dijete odrasta, ovisno o svojoj okolini i njihovoj zainteresiranosti za bilo koju vrstu glazbe, dijete razvija svoj sluh i vlastite glazbene sposobnosti kao što su melodija, ritam i tempo. Prema Mirković-Radoš (1983) nagli razvoj navedenih glazbenih sposobnosti dolazi između šeste i devete godine djetetova života, a posebno ističe intonaciju kao najizraženiji element razvoja. Provedena su istraživanja koja su donijela rezultate o povezanosti dječjeg uzrasta i djetetove intonativne točnosti. Prema Mirković-Radoš (1983) Valja istaknuti istraživanje Arnolda Bentleya iz 1983. godine. Njegovo istraživanje dokazalo je da se u životnom razdoblju od osme do devete godine kod većine djece znatno povećala sposobnost razlikovanja visine tonova uspoređujući ih s nešto starijom djecom, četrnaestogodišnjacima. (Mirković-Radoš, 1983) Bentley (1983) zaključuje kako je sposobnost razlikovanja i određivanja visine tona moguće vrlo lako poboljšati, ali za nju je potrebno vrijeme. Sve to potvrđuje i autor A. Oren Gould (1968) navodi kako je najbolje s razvijanjem točne intonacije početi što ranije. U svom radu Gould (1968) navodi kako je početak osnovnoškolskog obrazovanja izvrstan trenutak za početak razvijanja glazbenih sposobnosti jer djeca (učenici) vrlo rado pjevaju samostalno ili u skupini. „Igre s pjevanjem omogućuju učenje i razvijanje glazbenih sposobnosti u skladu s razvojem sukladno djetetovoj kronološkoj dobi.“ (Blašković, 2018, str. 153) Nerijetko se u raznim literaturama objašnjava kako dijete (učenik) koje ne može prepoznati ili otpjevati točnu intonaciju zapravo niti nema mogućnost točnog reproduciranja melodije. Najčešći odgovor kao objašnjenje tog problema bila je pojava koja se odnosi na nedovoljnu izloženost djeteta glazbom, ali i sramežljivost koja djetetu ne omogućava da pokaže sve svoje sposobnosti. No, Gould navodi kako navedeni razlozi ne sprječavaju dijete

da nauči pjevati intonativno točno jer su navedeni problemi rješivi vježbanjem. Primjerice, kratke i lako pamtljive dječje pjesme izvrstan su alat kojim se intonativna točnost i preciznost može izvježbati. Ne samo da bi dijete bilo u mogućnosti intonativno točno pjevati, već bi taj uspjeh mogli pripisati i razvoju samopouzdanja kod djeteta. (Gould, 1968)

U Kurikulumu nastavnog predmeta Glazbena kultura za osnovne škole i glazbena umjetnost za gimnazije (2019) navedeno je kako je samo sudjelovanje u glazbenim aktivnostima i područjima kao što su pjevanje, sviranje i slušanje glazbe, pravi put ka poboljšanju i ubrzanom razvoju glazbenih sposobnosti kod djece, posebno se osvrnuvši na ritamske, i već spomenute, intonacijske. Također, glazbena kreativnost vrlo je važan dio u procesu razvoja dječje glazbene sposobnosti jer omogućuje djetetu da se izrazi na svoj, njemu jedinstven način plesom, pjesmom, melodijom i ritmom. (Kurikulum nastavnog predmeta Glazbena kultura za osnovne škole i glazbena umjetnost za gimnazije, 2019) Sve su to ključne sastavnice i karakteristike na kojima se gradi dječji folklor, naravno osim sadržajno, tradicijskih igara, pjesama i plesova. Zato je, uz nastavu glazbene kulture, folklor izvrsno sredstvo za razvoj svih glazbenih sposobnosti kod djece i mladih.

5.2. Čimbenici razvoja glazbenih sposobnosti

Sposobnosti točnog intoniranja i određivanja visine tona, jedni su od glavnih aspekata razvoja dječje glazbene sposobnosti na koju utječu čimbenici koji imaju vrlo važnu ulogu u tom procesu, a mogu biti unutarnji i vanjski. Genetika, odnosno nasljeđe, jedan je od unutarnjih čimbenika, a odnosi se na sve ono što je dijete naslijedilo od svojih roditelja. Činjenica je da se na takav oblik utjecajnih faktora ne može previše utjecati. Motte-Haber (1999) navodi kako te urođene karakteristike i sposobnosti služe kao dobar temelj za daljnji razvoj glazbenih sposobnosti. Međutim, vanjski čimbenici vrlo su važan faktor koji pomažu kod razvoja istih. Oni obuhvaćaju roditelje (obitelj), školu, uključujući izvannastavne i izvanškolske aktivnosti te sredinu u kojoj dijete odrasta i sluša glazbu. Roditelji imaju najveći utjecaj kad se spominje razvoj djetetovih glazbenih sposobnosti jer ipak ono provodi najviše vremena s njima. Djeca koja su okružena glazbom u svom domu i koju roditelji potiču na bavljenje glazbom imaju bolje razvijene glazbene sposobnosti od djece koja su manje ili nikako okružena glazbom na bilo koji način. Autorica Motte-Haber u svom djelu ističe: „Mnoga istraživanja, najčešće iz 20-tih i 30-tih godina, uvijek pokazuju iste rezultate: ako su oba roditelja procijenjena muzikalnima i djeca su u 70-85% slučajeva važila za muzikalnu; kod ne-muzikalnih roditelja, 15-25% djece je muzikalno.“ (Motte-Haber, 1999, str. 102) Kod takve djece dolazi do ranijeg javljanja i

dostizanja visoke razine nadarenosti za glazbu, a samim time je veća mogućnost razvijanja nekog određenog oblika glazbene nadarenosti. Ne postoji jedinstven dokaz koji bi u potpunosti dokazao korelaciju između muzikalnih roditelja i takve djece. Nije sigurno da će glazbeno nadareni roditelji imati glazbeno nadareno dijete. Također, vrijedi i obrnuta situacija u kojoj su djeca glazbeno nadarena bez obzira na nemuzikalne roditelje. To dokazuje istraživanje Wallacea iz 1983. u kojem navodi: „prisustvo muzike u sredini u kojoj dijete raste ne dovodi do visokih postignuća, kao i slučajevi muzikalne djece koja su poticala iz muzički nestimulativnih sredina.“ (Mirković Radoš, 1983, str. 96) Poslije roditelja, sredina u kojoj dijete odrasta je ta koja je također vrlo važan čimbenik na djetetove glazbene sposobnosti. Bez obzira na to što kod djeteta do njegove treće godine života neće biti značajne razlike, živjelo ono u okolini koja ga glazbeno okružuje ili ne, najvažniji trenutak je prvi kontakt s glazbom. (Mirković-Radoš, 1983) Poželjno je da taj prvi kontakt bude u prenatalnom razdoblju. Uz roditelje dijete sluša, pjeva i uči svoje prve pjesme i tako dolazi u kontakt s glazbom, odnosno započinje razvoj svojih glazbenih sposobnosti.

5.3. Metodika uvježbavanja dječjih folklornih plesova

Djeci je potrebno vrijeme da svaki element prožive, a samim time i usvoje, a za takav oblik rada najbolji su individualni i grupni rad. (Knežević, 2005) Kada se govori o dovoljnoj količini vremena koje je djetetu potrebno, vrlo je važan, kako Knežević (2005) kaže, primjena postupnosti prilikom uvježbavanja narodnih plesova. Ta se postupnost odnosi na raščlambu plesa u nekoliko koraka, a to su: upoznavanje, uvježbavanje te na kraju grupno izražavanje.

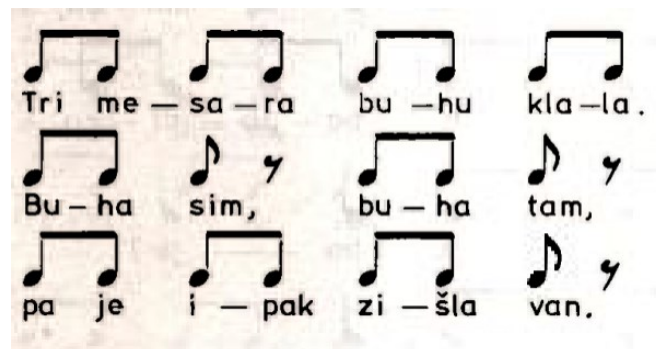
Prvi korak je upoznavanje djeteta s tradicijom. Knežević (2005) navodi kako je važno djetetu omogućiti promatranje narodnih nošnji, instrumenata i običaja prikazanih na fotografijama ili video isječcima. Nakon upoznavanja djeteta s odabranim narodnim plesom slijedi njegovo uvježbavanje koje Knežević (2005) dijeli u nekoliko metodičkih jedinica, poput uvježbavanja ritma, pokreta, međusobnog držanja i prostorne formacije uključuje i stil i ugođaj. Čest je slučaj da narodni ples i njegova instrumentalna pratnja nemaju uvijek jednak ritam pa bi bilo poželjno da dijete prvo nauči ritam instrumentalne pratnje pljeskanjem objema rukama držeći ih u visini grudi, a zatim udarcima o pod. (Knežević, 2005) Dakle, temeljni dio plesa su koraci koje na samom početku treba prohodati, a zatim točno fiksirati u zadanom metru. Također, mnogi plesovi sastoje se od nekoliko različitih figura. Takvi se plesovi uvježbavaju „figuru po figuru“ koje kasnije sjedinjujemo u cjelinu. (Knežević, 2005)

Pravilnim metodičkim pristupom, djeci se omogućuje lakše, brže i kvalitetnije usvajanje tradicijske baštine Republike Hrvatske.

5.4. *Suvremeni dječji folklor*

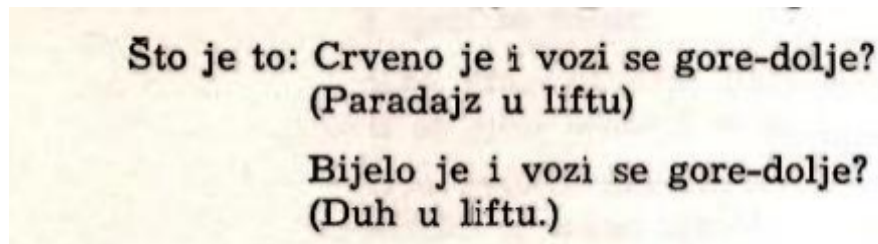
Igra, kako Rajković (1978) navodi, je najuočljiviji fenomen dječjeg svijeta. Također, navodi kako postoji značajna razlika između dječjeg folklor i folklor za djecu. (Rajković, 1978) Dječji folklor je onaj pravi, izvorni prikaz dječjih igara, plesova i pjesama. To je folklor „koji sama djeca kreiraju i rekreiraju i koji im služi u međusobnoj komunikaciji.“ (Rajković, 1978, str. 38) S druge strane, pojmovno gotovo jednaki, ali sadržajno različiti, folklor za djecu nastao je među odraslima, odnosno za međusobnu komunikaciju između djece i odraslih. Međutim, bez obzira na oblik dječjeg folklor, sva folklorna građa služi kao izvrsno sredstvo za glazbeni odgoj djeteta. Cijeli dječji folklor temelji se na jednostavnim, ali zanimljivim igrama, pjesmama i plesovima. Osim pjesama, nekadašnja su djeca smišljala i razne brojalice, rugalice i zagonetke kojima su ispunjavala svoje slobodno vrijeme i druženje.

Brojalice, kao dio temelja dječjeg folklor, se može definirati kao kratka pjesma koja se recitira na jednom tonu. (Peteh, 2003) Ona služi kao sredstvo za igru kao i njezin poticaj. Također, Peteh (2003) navodi kako brojalicom djeca određuju tko će u igri, primjerice, loviti, a tko žmiriti. Dakako, brojalice su vrijedno sredstvo i u odgojno-obrazovnom radu jer se njihova uloga očituje, osim u razvitku pokreta i ritma, u govornom razvitku i razvitku spoznajnih sposobnosti kod djece. Razvoj pokreta i ritma uz brojalice popraćeno je pljeskanjem, mahanjem ruku, kretanjem u jednom smjeru ili jednostavnim njihanjem tijela. Osim tijelom, sviranje ritma se uvježbava i instrumentima koji su primjereni dobi djeteta, poput zvečki i udaraljki. Međutim, Knežević (2002) savjetuje da se brojalice prepuste djeci i njihovom osobnom osjećaju ritma i metra.

Slika 11. Primjer brojalice s notnim zapisom (Rajković, 1978, str. 78)

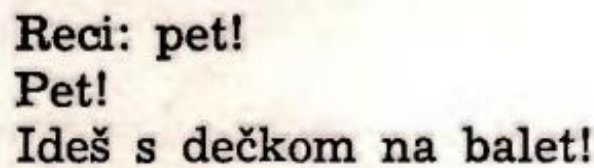
Nadalje, zagonetke su služile djeci za zabavu. One su također dio folklornog materijala, koji, kako Rajković kaže, odrasli nude djeci bilo u roditeljskom domu ili predškolskim i školskim ustanovama. (Rajković, 1978)

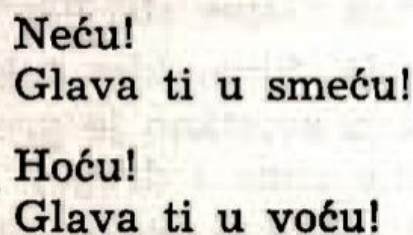
**Što je to: Crveno je i vozi se gore-dolje?
(Paradajz u liftu)**
**Bijelo je i vozi se gore-dolje?
(Duh u liftu.)**

Slika 12. Primjer zagonetke (Rajković, 1978, str. 51)

„Igra riječima, osobito rimama, bez sumnje je omiljena dječja zabava.“ (Rajković 1978, str.51) Najčešće se igre riječima povezuju s dječjim provokacijama i zadirkivanjima. Primjerice, jedno dijete traži od drugoga da izgovori zadanu riječ na koju će se on nadovezati sa šaljivom rimom.

Reci: pet!
Pet!
Ideš s dečkom na balet!

Neću!
Glava ti u smeću!
Hoću!
Glava ti u voću!

Slika 13. Primjeri igre riječima (Rajković, 1978, str.51)

Najpoznatiji i najkorišteniji primjer u današnjem folkloru za djecu su dječje igre s pjevanjem. Uspoređujući ih s gore navedenim oblicima, one su strukturno i sadržajno najslabije pa ih Knežević (2002) svrstava kao prikladne dječjem uzrastu između sedme i dvanaeste godine života. U svojoj knjizi *Sad se vidi, sad se zna*, Knežević dječje igre s pjevanjem dijeli u nekoliko skupina: igre biranja, igre pogađanja, igre imitacije i igre kretanja.

Svaka od tih skupina ima vrlo važnu ulogu, ne samo u zabavi djeteta, nego i u njegovom motoričkom i socijalnom razvoju, što potvrđuju i Bačlija Sušič i Fišer (2016) koje navode da „Emotivnim doživljajem glazbe, slobodnim izrazom, spontanošću, nesputanošću razvija se djetetova stvaralačka fantazija.“ (Bačlija Sušič i Fišer, 2016, str. 124)

♩ = 100

I - de maj - ka sko - lo - dvo - ra, a di - ja, di - ja, de.

A: Ide majka s kolodvora, a dija, dija, de.
 B: Što će majka s kolodvora, a dija, dija, de.
 A: Traži jednu seku, a dija, dija, de.
 B: A kako da se zove, a dija, dija, de.
 A: Nek' se zove Marica, a dija, dija, de.
 B: Mi ne damo Maricu, a dija, dija, de.
 A: Dati ćemo zlatni prsten, a dija, dija, de.
 B: Evo vama Marice, a dija, dija, de.

Slika 14. Primjer dječje igre s pjevanjem – Ide majka s kolodvora, Varaždin
(Knežević, 2012, str. 28)

Način izvođenja igre s pjevanjem Ide majka s kolodvora: Dječaci i djevojčice postavljaju se u dvije nasuprotne vrste koje idu naizmjenično jedna prema drugoj uz pjesmu. Primjerice, ako jedna grupa (A) započinje pjesmu onda pjevaju prvi, treći, peti i sedmi stih, dok druga grupa (B) pjevaju drugi, četvrti, šesti i osmi stih. Istovremeno dok pjevaju svoj stih, cijela grupa korača sedam koraka unaprijed, a druga isto toliko unazad. „Na zadnji stih imenovana djevojčica iz grupe B prelazi u grupu A. Kad u grupi B ostane samo dvoje djece, tada oni započinju s biranjem od početka.“ (Knežević, 2012 str. 28)

♩ = 90

1. Ko - lo i - gra, ko - lo i - gra, u dva - deset i dva. i dva.
 2. U tom ko - lu, u tom ko - lu, li - pi I - ve i - gra. i - gra.
 3. Kak - va I - ve, kak - va I - ve me - dna u - sta i - ma. i - ma.
 4. Da me o - će, da me o - će po - lju - bi - ti šnji - man. šnji - man.
 5. Vo - li - la - bi, vo - li - la bi neg' ca - re - vo bla - go. bla - go.
 6. Lju - bi I - ve, lju - bi I - ve ko - ga te - bi dra - go. dra - go.

Sa' se vi dí, sa' se zna, ki se ko mu do - pa - da. do - pa - da.

Slika 15. Primjer dječje igre s pjevanjem – Kolo igra, Jezera, otok Murter, Dalmacija
(Knežević, 2012, str. 44)

Djeca, držeći se za spuštene ruke, stanu u kolo i odaberu dijete koje će stajati u sredini i birati. Ono se kreće u obrnutom smjeru kazaljke na satu, dok ostali u kolu koračaju u smjeru kretanja kazaljke na satu. Dijete unutar kola, za vrijeme pjevanja stiha „*Sad se vidi, sad se zna...*“ sebi izabire para iz kola, s njim se uhvati za naprijed ispružene ruke i zajedno poskakuju do kraja. Ostali u kolu stoje na mjestu i sviraju ritam pljeskanjem. Izabrano dijete ostaje u sredini kola, a ples se ponavlja od početka.

6. Kulturno umjetničko društvo *Klas*

6.1. KUD-u Klas

Kulturno-umjetničko društvo *Klas* neprofitna je udruga građana iz Podsuseda čija je glavna uloga predanost očuvanju tradicijske kulture svih krajeva Hrvatske te njegovanja kulturno-umjetničkog amaterizma. Svrha KUD-a *Klas*, kao i svih ostalih kulturno umjetničkih društava i ansambala, je očuvanje i prezentacija narodnih običaja, pjesama i plesova iz cijele naše domovine, kao i prenošenje osjećaja poštovanja prema tradicijskoj baštini, posebice kod mlađih naraštaja.

6.2. Povijest KUD-a Klas

Sami počeci današnjeg Kulturno-umjetničkog društva *Klas* iz Podsuseda sežu u davnu 1930. godinu kada je u Podsusedu, tadašnjem seoskom mjestu, a današnjem najzapadnijem dijelu Zagreba, postojalo društvo *Sokol* koje se sastojalo od folklorne i tamburaške sekcije te pjevačkog zbora. Današnji se KUD, pod novim nazivom *Klas*, na kulturnoj sceni folklornog amaterizma pojavljuje od 1984. godine. Vrijedi istaknuti da je KUD *Klas* tijekom 80-ih godina prošlog stoljeća u svom repertoaru imao mnoštvo pjesama i plesova iz različitih krajeve Jugoslavije – Prigorje, Podravina, Međimurje, Posavina, Pokuplje, Zagorje, Slavonija, Baranja, Lika, Vrljika, Split, plesovi Hrvata Bunjevaca, plesovi Mađarske, Slovenija, Šopsko oro i plesove Makedonije. Tadašnji članovi svoje su koncerte imali i u Švedskoj, Njemačkoj i Italiji te susjednoj Sloveniji. KUD *Klas* bio je sudionik i na Univerzijadi u Zagrebu 1987. godine. Međutim, kao i većinu hrvatskih folklornih društava, ratno je vrijeme ovog područja zaustavilo njihovo djelovanje i rad. Devedesete godine uvelike su imale utjecaj na našu tradicijsku kulturu i načine življenja. Uzlazna putanja KUD-a *Klas* prekinuta je 1991. godine kada starija folklorna

sekcija prestaje s radom zbog odlaska muških članova na bojište. Gotovo 18 godina, dakle do 2009. godine, u KUD-u djeluju samo mlađa školska grupa i glazbena sekcija. Navedene su sekcije uspjele očuvati kontinuitet djelovanja KUD-a kroz krizne godine. Od prosinca 2012. godine školski folklor OŠ bana Josipa Jelačića iz Podsuseda postaje dio KUD-a „Klas“ te u istom djeluje kao pomladak KUD-a s mlađom i starijom plesnom skupinom. Od jeseni 2014. godine KUD ima i svoju vlastitu tamburašku školu u kojoj djeca uče svirati u Dječjoj tamburaškoj sekciji. Danas, Kulturno umjetničko društvo *Klas* djeluje aktivno u nekoliko sekcija. Glavni dio sadašnjeg sastava KUD-a djeluje od 2009. godine te nastavlja s njegovanjem tradicijskih običaja podsusedskog kraja i cijele Hrvatske. *Klas* je redoviti sudionik kulturnih događanja u Podsusedu te aktivno sudjeluje na više manifestacija i smotri folkloru u zagrebačkom kraju i širom Republike Hrvatske. Kao i sva kulturno umjetnička društva, KUD *Klas* radom i zalaganjem svih svojih članova pokušava vratiti uspjeh iz prethodnih vremena. Međutim, ono što je ipak važnije od samog uspjeha je očuvanje bogate tradicijske i kulturne baštine Republike Hrvatske.

6.3 Rad KUD-a *Klas*

U vrijeme pandemije Covida-19, sve aktivnosti idu puno manjim koracima. To se postiže biranjem i aktiviranjem stručnih voditelja koje je garancija za kvalitetan razvoj plesača, pjevača i svirača, a što se vidi i u konstantnom povećavanju broja članova KUD-a iz godine u godinu, a naročito mlađih generacija. Danas Kulturno umjetničko društvo *Klas* okuplja stotinjak članova svih uzrasta i profesija koji djeluju kroz pet sekcija: folklorna sekcija, tamburaška sekcija te pomladak i dječja tamburaška sekcija. Sva naša tradicijska kultura ostaje na mlađim naraštajima i zato je važno uključiti djecu u rad društva.

O umjetničkom programu KUD-a, osim stručnog vodstva, brine Programsko vijeće kojeg čine svi stručni voditelji, predstavnici sekcija i Upravni odbor KUD-a. U svom programu društvo *Klas* ima više koreografija s područja cijele Hrvatske. Folklorna sekcija na svom repertoaru ima pjesme i plesove Podsuseda, Hrvatskog zagorja, Slavonije, Posavine, Moslavine, Turopolja, Sesevetskog prigorja, Korduna, Gorskog kotara i Splitskih plesova, dok Dječja skupina ima uvježbane pjesme i plesove Međimurja i Slavonije. Svake godine KUD *Klas* organizira godišnji koncert *Ponovo zajedno* na kojem predstavlja sve svoje uvježbane koreografije, a poziva i goste iz Zagreba i drugih krajeva Hrvatske. Ovim se koncertom KUD želi predstaviti svim prijateljima i stanovnicima Podsuseda i njegove okolice.

6.4 Narodne nošnje podsusedskog kraja

„Kao i ostali kostimi, i nošnje omogućuju onima koji ih nose da sakriju iza njih svoj pravi identitet i budu oni koje nošnja predstavlja. Kroz transformaciju koju pruža nošnja ljudi ih drukčije vide. Nošnja im pridodaje još jedan identitet i stavlja ga u prvi plan.“ (Knific, 2009, str. 114) Tradicijski način života, a samim time i način oblačenja koji je tipičan za zagrebačka podsljemenska mjesta sačuvalo se i u Podsusedu sve do početka 20. stoljeća. Do tada se veći dio stanovništva o oblačio u narodnu nošnju. Nošnju je postupno zamijenila modernija odjeća, a svečano se ruho još koristilo samo u vrijeme blagdana.

Nošnja koja je sačuvana na području najzapadnijeg dijela Zagreba, Podsuseda, pripada panonskom etnokoreološkom području. Glavna karakteristika narodnih nošnji tog područja je bijelo platno sa sitnim crvenim vezenim ukrasima. Smatralo se da Podsused pripada Vrapčanskom području koje na zapadu graniči sa svetonedeljskim, a na sjeveroistočnoj strani sa šestinskim područjem. Tako u vrapčanskoj narodnoj nošnji ima prijelaznih oblika od šestinske prema svetonedeljskoj narodnoj nošnji. Kostelac (2011) je naveo da je vrapčanska nošnja u usporedbi s onima s kojima graniči najjednostavnija, što bi moglo upućivati da je najčišće sačuvan ostatak prošlih vremena.

Slika 10. Narodne nošnje podsusedskog kraja (Kostelac, 2011)

Prema njegovoj podjeli ženske nošnje na tri tipa, nošnja vrapčanskog, samim time i podsusedskog kraja, pripada u skupinu koja se sastoji od dva dijela: *oplećka* (bluze,

i *rubache* (nabrane suknje) na koji se stavlja *kiklišće* (kratki prsluk). Narodna nošnja izrađena od domaćega bijelog platna, ukrašena i krojena na tradicijski način, nosila se do 30-tih godina 20. stoljeća kada se materijali počinju tvornički proizvoditi. To je bio početak prihvaćanja i korištenja elemenata gradske, odnosno modernije odjeće. Dakle, muškarci prije počinju nositi odjeću nalik građanskoj. Kod žena je to bilo drugačije. Moderniju su odjeću prije prihvaćale mlade djevojke od udanih žena. Žene su i dalje sijale konoplju i lan, obrađivale je i pripremale za tkanje.

6.4.1 *Ženska nošnja*

Ženska narodna nošnja sastojala se od najviše dijelova. Osnovni dijelovi ženske nošnje bili su *rubacha*, *oplećak* i *fertun*. *Oplećak* je pokrivač gornji dio tijela, stražnji dio mu je bio krojen u obliku kvadrata i zvao se *krpa*. Prednji dio oplećka, nazvan *nadre*, bio je duži. Rukavi su bili široki i stegnuti tek u zapešću. Donji dio rukava koji je bio nabran oko zapešća pa se prema šaci širio, naziva se *tancel* ili *tancel*. Donji dio rukava ukrašen je čipkom izrađenom na kukicu. Rijetko neupečatljiv dio narodne nošnje je vratni izrez čiji se porub naziva *ošvica*, uz koji je prišiven ovratnik od široke čipke također izrađene na kukicu. Zatim, prednji dio oplećka ukrašen je bijelim ručno rađenim vezom koji se sastoji od niza geometrijskih motiva poput zvjezdica, rombova i pruga. Isto tako ukrašena je i *ošvica* na rukavima. Najveći dio narodne nošnje je *rubacha* koja pokriva donji dio tijela i dolazi povrhu oplećka. Ona je u struku nabrana i prišivena na *modrec*, odnosno gornji dio *rubache* koji prekriva prsa. *Modrec* ili *kilišće* je bez rukava, a sprijeda se veže vezicom, to jest, zaponcem. Uz donji rub, *rubacha* je ukrašena bijelim vezom i složena u nabore. U narodu bi se reklo da je *rubacha našnitana*. Povrh *rubache*, oko struka se omatao vuneni pojas od crvene i crne vune. *Fertun* je bio iste dužine kao i *rubacha*. Gornji dio je bio nabran i prišiven na *ošvicu* (porub). *Fertun* je dio narodne nošnje koji je najdekorativniji jer je bogatije ukrašen bijelim vezom te mu je s triju rubnih strana prišivena široka čipka. Novija vremena donosila su i novije načine izrade ukrasa, pa su se tako nekadašnji ukrasi izrađivali od obojenog pamuka, najčešće crvene, bijele i plave boje. Zbog načina života, žene su na noge obuvale čizme, odnosno *škornje* ispod kojih su omatale *obojke* (komade ispranog platna). U uporabi su bili i *opanci* jednostavnije izrade, uz koje su se nosile bijele ili crne čarape nazivane *lačice*. Čarape su se podvezivale crvenim trakama, a vezale su se „u mašnu“. Oglavlja su bila glavni pokazatelj starosti osobe. Mlade djevojke kosu su plele u dvije pletenice koje su padale niz leđa. Mladenka je kosu češljala u *puntek* preko kojeg se stavljala kapica. Na kapicu se pričvrstio vijenac od šikanih kitica koje su žene izrađivale same. Kada bi se udale, žene su svoje pletenice motale oko malog drvenog podloška omotanog pređom, a

preko bi stavljale malu kapicu od kupovnog tankog materijala, a povrh zavezale *peču* (maramu od domaćeg ili kupovnog platna, kvadratnog oblika, presavijenu po dijagonali na trokut, vezanu pod bradom). Za svečanije prigode *peče* su bile ukrašene vezom i čipkom. U svečanim prilikama. I djevojke i žene, ukrašavale su prsa nizovima ogrlica od staklenih crvenih zrnaca koje nazivamo *đund*.

Međutim, nisu uvijek bile odjevene u istu narodnu nošnju ukrašenu mnogim šarenim detaljima. Radna nošnja bila je sašivena od grubljeg platna kako bi bila izdržljivija. Također, najčešće nije bila ni ukrašena, a ni složena u nabore. Ljeti, prilikom rada, žene su, kao i muškarci, bile bose. S druge strane, zbog vremenskih neprilika, zimi nisu mogle biti bose pa su bile obuvene u *kožuhe* i *suknene surke* koje su kupovale na sajmovima, a izrađivali su ih majstori krojači.

6.4.2 Muška nošnja

Muška narodna nošnja bila je nešto jednostavnija od ženske. Osnovni dijelovi nošnje su *rubaća* i *gaće*. Rubaća je imala prorez naprijed na prsima s vezenim ukrasom, a ispod ukrasa je bio prišiven komad uske tkanine koji nazivamo *ošvicek*. Uz vratni izraz prišivena je *ošvica* koja naprijed ima rupice i provučenu traku kojom se rubaća vezala. Kao i kod ženske narodne nošnje, rukavi su uz rub nabrani i završavali su širom *ošvicom* koja se također povezuje trakom. Za svečanije prilike, rubaća je bila ukrašena bijelim vezom. Nosila se iznad *gaća*. *Gaće* su između nogavica imale umetak u obliku trokuta zvan *turo*, dok je rub nogavica završavao kratkim resama. Od ukrasa s korisnim značenjem, preko rubače se u struku stavlja široki kožni pojas. *Lajbek* od tvorničke crne ili sive tkanine oblačio se preko rubače. Njih su šivali seoski majstori krojači. Zimi, ali i u svečanim prilikama muškarci su nosili *suknene hlače* ukrašene sivim ili crnim vrpčama. Uz njih su nosili i *surke* duge gotovo do gležnja, od bijelog sukna također ukrašene vrpčama te metalnim kopčama. Na nogama su nosili škornje. Odrasli muškarci su na glavama nosili šešire sa širokim ili uskim obodnom tj. *okrlinama*. Kao i kod mladenke, i oglavlje muškarca bilo je ukrašeno. Na šešir mladenca umetnuta je crvena svilena vrpca na kojoj su bila utaknuta tri reda *šikanih* kitica. Djever i svi ostali svatovi su oko šešira imali crvenu vrpcu i kiticu ružmarina, za razliku od danas kada ružmarin stavljamo na prsa.

6.4.3 Dječja nošnja

Narodna nošnja djevojčica i dječaka bila je sukladna dobi – jednostavna i praktična. Djevojčice i dječaci su do polaska u školu nosili *plahačice*, košulje duljine ispod koljena nalik

muškoj rubači. Starije djevojčice su preko njih nosile i *fertuške*, odnosno male pregače. Kada su djeca krenula u školu, nosila su radnu odjeću sašivenu po uzoru na dječju gradsku odjeću. Takav tradicijski način života, u Podsusedu se zadržao sve do sredine 20. stoljeća kada se na taj prostor počelo naseljavati sve više gradskog stanovništva.

6.5 Dječja folklorna skupina

Kulturno umjetničko društvo *Klas* od samih je svojih početaka svoj rad i djelovanje posvetio radu s djecom. Kao što je već navedeno, dječja folklorna sekcija KUD-a *Klas* potječe iz Osnovne škole bana Josipa Jelačića u Podsusedu. Suradnja je to ustanove i organizacije čiji je cilj odgojiti i obrazovati djecu, u različitim područjima. U školskoj godini 2014./2015. KUD *Klas* u suradnji s Osnovnom školom bana Josipa Jelačića pokreće projekt *Tradicijskim kompetencijama do aktivnog građanstva*, zatim mijenja naziv u *Vezemo niti tradicije, kulture i prijateljstva* pa u *Podsusedski vremeplov – život u mom mjestu nekad i danas*. Tim se projektom omogućuje očuvanje povijesnog, kulturnog i nacionalnog identiteta te unapređivanje kvalitete života djece i mladih kroz poticanje kreativnosti i prezentiranja tradicijske baštine naše domovine. Svake sljedeće godine projekt se sa svojim ciljem nastavlja, samo pod drugim imenom. Projekt je rađen na temelju različitih radionica kojima se stječu znanja i vještine te se njeguju izvorne običaje s glavnim ciljem odgajanja zdravih i aktivnih mladih ljudi svjesnih svog identiteta i običaja svog kraja. Dosad najznačajniji projekt je projekt pod nazivom *Škrinjica narodne baštine*.

6.5.1 Škrinjica narodne baštine

Od 2017. do 2023. godine KUD *Klas* u suradnji s Osnovnom školom bana Josipa Jelačića nastavlja intenzivni rad s djecom kroz projekt *Škrinjica narodne baštine*, a većim ga dijelom financira Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Zbog pandemije Covida-19, projekt je prekinut u periodu 2020.-2022. godine. Korona virus nije spriječio da se izvedba projekta ugasi. Projekt je nastavljen 2022. godine s osnovnim ciljem istraživanja kulturne baštine Republike Hrvatske, s naglaskom na područje Podsuseda. Djeca su dobila zadatak istražiti kulturnu baštinu naše domovine i to na različite načine: na području Podsuseda učenici kao dio novinarske grupe istražiti kako se starije lokalno stanovništvo igralo i zabavljalo, što su pjevali, a što i kako plesali. Obzirom da su u sadašnjem suvremenom društvu djeca više okrenuta digitalnoj tehnologiji, u projektu se internetskim istraživanjem upoznaje i prikazuje kulturna baština Slavonije, Dalmacije, Istre, Međimurja, Podravine i Posavine. U svim krajevima

proučavalo se nekoliko segmenata: narodne nošnje, igre i igračke, pjesme i plesovi. Istražene tradicijske dječje igre prikazane su na 2. *Tradicijskim igrama* u kojima sudjeluju učenici i učitelji škole u Podsusedu, članovi dječje sekcije KUD-a *Klas* te učitelji i učenici osnovnih škola susjednih mjesta. Radionice koje su zastupljene u projektu su raznolike. Polazišne radionice su folklorna i tamburaška radionica.

Cilj folklorne radionice *Igra kolo* je učenje i izvedba dječjih igara, brojalica, pjesama i plesova te sviranje dječjim instrumentima poput udaraljki, zviždaljki, užadi, posuđa i sl. Tamburaška radionica *Podsusedski mužikaši* ima za cilj sviranje tradicijskih instrumenata koji će biti uključeni kao glazbena pratnja folklorne grupe. Osim plesnih, pjevačkih i sviračkih radionica, unutar projekta postoji i radionica veza *Podsusedski vez*. Cilj radionice veza je proučavanje veza na narodnim nošnjama te na temelju toga izrada nakita i suvenira s motivima s narodnih nošnji te na kraju vezenje novo sašivene nošnje za male tamburaše i potrebne dijelove nošnji za odrasle članove Folklorne sekcije KUD-a. Likovna radionica ima za cilj oslikavanje onoga što je istraženo na internetu. Osim slikanja motiva narodnih nošnji i tradicijskih dječjih igračaka izrađivale su se lutke za svako zavičajno područje koje su izložene u školi. Vrlo važnu ulogu ima i Književna radionica u kojoj se istražuju zavičajne književnosti. U sklopu radionice organizirana je večer zavičajne poezije u kojoj su sudjelovali učitelji, učenici i roditelji koji su čitati zavičajnu poeziju odjeveni u narodnu nošnju kraja kojeg predstavljaju.

Međutim, digitalna tehnologija zauzima velik dio dječjih života pa je zato projekt okrenut i suvremenim elementima. Informatičkom radionicom *Virtualno putovanje lijepom našom* istražuje se tradicijska baština putem interneta. Dio učenika sedmih razreda izradit će internetske stranice o narodnim običajima u Hrvatskoj, a te će se stranice objaviti na mrežnim stranicama škole. Učenici koji su članovi novinarske sekcije imaju zadatak obaviti razgovor s lokalnim stanovnicima i starim Podsusedanima. Analizom zapsanog razgovora dolazi se do sadržaja koji će se pretvoriti u zapis kulturne baštine. Uz novinarsku sekciju, članovi likovno-informatičke radionice učili su kako kombinirati dijelove više slika i ilustracija te kako složiti vlastitu kompoziciju u programu *Bojanje*. Učenici iz nekoliko fotografija i slika narodne kulture, stvarali su novi rad.

Osim vizualnog prikaza, učenicima je omogućen i zvučni prikaz naše tradicijske kulturne baštine. Polaznici Glazbeno-informatičke radionice *Digitalni solfeggio* stvaraju tradicijsko-suvremenu glazbu računalnim programom. Učenici šestih razreda praktično primjenjuju znanje

naučeno na satu informatike tako što koriste program za upisivanje i uređivanje notnog zapisa jednostavnih dječjih pjesama. Učenici 6. razreda koriste mikrofon i vanjsku zvučnu karticu za snimanje glasa i instrumenata. Zatim u računalnom programu *Audacity* uređaju zvučni zapis i međusobno uređuju snimljene zapise s već postojećim zapisima narodnih pjesama.

Na svakom je nastupu važno imati osobe koje će ovjekovječiti taj trenutak. Tako je u projekt uključena i Foto i web radionica. Oni fotografiraju i bilježe zanimljive detalje s nastupa našeg KUD-a koji će se objavljivati na službenoj stranici škole i KUD-a *Klas*. Također, na nastupima na kojima će sudjelovati KUD-ovi iz drugih mjesta i gradova, učenici će bilježiti nastupe svih gostujućih KUD-ova, a na taj će način razvijati interes za druge krajeve i tradicijske običaje

Najveći pothvat bila je Dramsko-filmska radionica na kojoj su učenici polaznici svih navedenih radionica na temelju sadržaja istraženih na internetu i realiziranih na radionicama, složili scenarije o narodnim običajima i napravili kratki film s tematikom tradicijske baštine.

Svi izrađeni materijali prikazani su na izložbi održanoj 6. srpnja 2019. godine u Osnovnoj školi bana Josipa Jelačića u Podsusedu.

7. Studija slučaja: Osnivanje mlađe dječje folklorne skupine KUD-a *Klas*

7.1 Subjekt istraživanja

Kulturno umjetničko društvo *Klas* od samih je svojih početaka svoje djelovanje posvetilo radu s djecom. Dječja folklorna sekcija KUD-a *Klas* osnovana je iz školske folklorne grupe koja je djelovala u Osnovnoj školi bana Josipa Jelačića u Podsusedu. Od svog osnutka do danas, dječja folklorna sekcija KUD-a djeluje u dvije skupine, mlađoj i starijoj. Mlađu dječju folklornu skupinu čine djeca od prvog do četvrtog razreda osnovne škole, a stariju dječju skupinu čine djeca od petog do osmog razreda. Obje skupine nastupale su diljem Republike Hrvatske, a najznačajnije nastupe imale su na 54. Vinkovačkim jesenima i na Završnim koncertima Smotre Folklornog amaterizma Grada Zagreba.

Kako KUD i Osnovna škola bana Josipa Jelačića surađuju nešto više od 10 godina, u školskoj godini 2014./2015. pokreće se zajednički projekt pod nazivom *Tradicijskim kompetencijama do aktivnog građanstva*, a danas se zove *Škrinjica narodne baštine*. Cilj navedenog projekta je unapređivanje kvalitete života djece i mladih poticanjem kreativnosti i

očuvanje kulturnog i nacionalnog identiteta. Projekt čine razne radionice kojim se ostvaruje cilj samog projekta, odnosno djecu i mlade se potiče na očuvanje tradicijske baštine.

Zbog pandemije *Covida-19*, KUD *Klas* je, govoreći o broju aktivne djece, pretrpio velik gubitak. Broj djece unutar mlađe i starije dječje folklorne skupine uvelike se smanjio, čak toliko da je starija dječja skupina ugašena. Od samih početaka rada s djecom u KUD-u, praksa je bila da se na početku školske godine u Podsusedu postavljaju reklamni plakati i letci koji bi pozivali mještane na upis u KUD *Klas*. S obzirom da su u vrijeme pandemije ljudi izlazili iz svojih domova isključivo po osnovne životne potrepštine, takav način poziva nije imao željenog utjecaja. Upravni je odbor KUD-a, zajedno s Osnovnom školom bana Josipa Jelačića, u sklopu projekta *Škrinjica narodne baštine* donio odluku o suradnji s osnovnim školama iz susjednih mjesta poput Gajnica, Stenjeveca, Malešnice i Vrapča u kojima su bile provedene folklorne radionice čiji je cilj zainteresirati djecu za folklor i tradicijske igre s pjevanjem i/ili plesanjem te pozivanje djece u mlađu dječju folklornu skupinu *KUD-a Klas*.

7.2 Ciljevi istraživanja

S obzirom da je riječ o dječjoj folklornoj skupini, najbolji način da im se prikažu dječje folklorne igre je taj da ona budu odmah uključena u njih, odnosno da dožive folklor iz izvorne stvarnosti. Moguće je provedbom folklorne radionice u kojoj djeca uče različite folklorne igre, pjesme i plesove namijenjene njihovoj dobi. One bi se odvijale u prva tri razreda osnovnih škola uključenih u projekt *Škrinjica narodne baštine*.

U skladu s odabranom metodologijom istraživanja, temeljno istraživačko pitanje glasi: *Kako osnovati mlađu dječju folklornu skupinu KUD-a Klas te utječe li osnivanje na rad društva?*

Valja naglasiti da cilj ovog istraživanja nije bio istražiti i prikazati dokumentacijsku stranu osnivanja folklorne skupine, nego sadržaj i način rada s djecom kako bi ona bila motivirana i započela ili nastavila s očuvanjem tradicijske i kulturne baštine igrom, pjesmom i plesom.

7.3 Metode istraživanja

Korištene metode u ovom istraživačkom dijelu su metoda promatranja i metoda dokumentarne analize. Obje metode omogućuju kvalitetno prikupljanje podataka. Korištena je metoda promatranja s uključivanjem u kojem je voditeljica folklorne radionice uvela nove elemente i načine kojima bi djeca bila motiviranija i zainteresiranija za bavljenje folklorom, a

dokumentarnom analizom proučiti koji je najbolji metodički pristup za osnivanje mlađe dječje folklorne skupine.

7.4 *Nacrt studije slučaja*

7.4.1 *Specifikacija problema*

Posljedice pandemije Covida-19 vidljive su i u KUD-u Klas. Broj članova mlađe dječje skupine umanjio se za više od pedeset posto. Na temelju vlastitog iskustva, kao voditeljica mlađe dječje skupine, broj djece umanjio se zbog duge stanke uzrokovane pandemijom. Mnogi rekreacijski centri i klubovi nastavili su s radom zbog omogućenih uvjeta, što nije bio slučaj u Klasu. Upravo je to razlog zbog kojeg je dječja skupina morala početi iznova. Postavlja se pitanje: Kako ponovo započeti rad s djecom, posebice zbog novonastalih životnih okolnosti (Covid-19)?

7.4.2 *Mjerenje problema*

Folklorni stručnjaci slažu se u tome da je bavljenje folklorom izvrstan izbor ako se govori o djetetovom razvoju. Također, svakom sportskom klubu ili centru, pa tako i folklornim društvima i ansamblima, vrlo je važno da u svoj rad uključe djecu jer su ona ta koja će u budućnosti prenositi stečena znanja i vještine i tako pomoći u očuvanju tradicijske baštine. Gledajući u vrijeme pandemije i nakon nje, KUD *Klas* je za upis novih članova u mlađu dječju skupinu pokušao koristiti dotadašnju metodu reklamnih plakata i letaka jer se od samih početaka rada društva ona uvidjela kao najbolja. Međutim, nakon što su se ljudi počeli polako vraćati u normalan životni proces u vrijeme pandemije, taj način poziva u KUD nije zaživio. Djeci su potrebni doživljaji iz izvorne stvarnosti pa su tako, uz reklamne plakate, uvedene i folklorne radionice u kojima voditeljica odlazi u prva tri razreda Osnovne škole bana Josipa Jelačića i upoznaje djecu (učenike) s radom KUD-a *Klas*, i teorijski i praktično. Oni su ujedno i bili polaznici istraživanja.

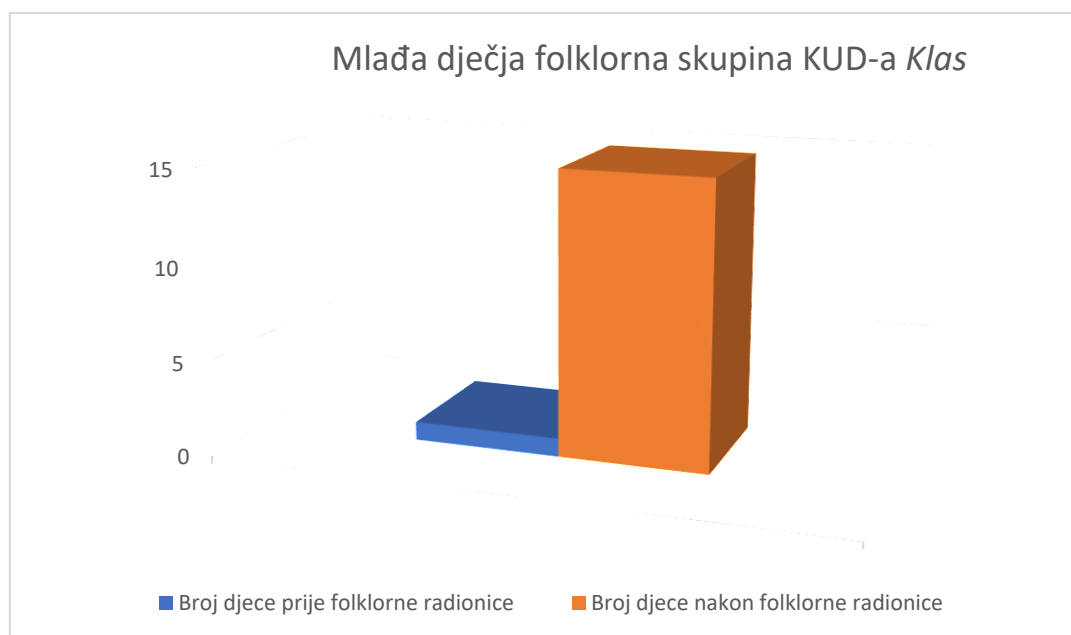
Broj učenika 1. razreda	Broj učenika 2. razreda	Broj učenika 3. razreda
36	55	57

25 djevojčica 11 dječaka	37 djevojčica 18 dječaka	41 djevojčica 16 dječaka
-----------------------------	-----------------------------	-----------------------------

Tablica 1. Prikaz broja učenika koji su sudjelovali na folklornoj radionici

Provedene folklorne radionice trajale su po jedan sat u jednom razredu. Ponekad su dva razredna odjeljenja bila zajedno na radionici. Na samom početku tekao je razgovor o folkloru općenito; što je folklor, tko se sve može baviti folklorom, što se radi na folklornim probama i nastupima. Nakon teorijskog dijela, održan je i praktični dio radnice u kojem su se usvajale tradicijske igre, plesovi i pjesme Međimurja, Hrvatskog zagorja, Posavine i Slavonije.

Na prvo folklornu probu mlađe dječje skupine KUD-a *Klas*, koja je održana prije folklornih radionica, došla je jedna djevojčica. Nakon održane dvije radionice, na probi je bilo petnaestero djece.

Slika 11. Prikaz porasta broja djece nakon provedene folklorne radionice

7.4.3 Dnevnik proba

U sezoni 2022./2023. probe su održavane dva puta tjedno u trajanju od 60 minuta u prostorijama KUD-a *Klas* u Sportskoj dvorani Sutinska vrela u Podsusedu. U cijeloj sezoni

održane su 52 folklorne probe koje su pohađala djeca od prvog do četvrtog razreda osnovne škole. Svaka proba bila je po nečemu drugačija; po načinu zagrijavanja, upjevavanju ili po načinu usvajanja novih pjesama ili plesova.

Broj folklornih proba u sezoni 2022./2023.	Broj djece 1. razreda	Broj djece 2. razreda	Broj djece 3. razreda	Broj djece 4. razreda	Broj djevojčica	Broj dječaka
52	2	8	4	1	10	5
	Ukupan broj djece na folklornim probama					
	15					

Tablica 2. Prikaz broja folklorni proba i broja djece u sezoni 2022./2023. u KUD-u *Klas*

Svaka je folklorna proba započinjala pozdravom u formaciji polukruga i kratkim razgovorom u kojem su djeca prepričala što im se zanimljivo dogodilo taj dan. Nakon razgovora slijedilo upjevavanje koje je provedeno s instrumentalnom pratnjom (sintetizatora zvuka). U slučaju upjevavanja uz instrumentalnu pratnju, izvodile su se lakše vježbe koje služe zagrijavanju glasnica i izvođenju pjesama koje su usvajane na prijašnjim probama. Kada je proba za vrijeme koje se usvajaju nove pjesme, uvodi se neki djeci zanimljiv način, da to ne bude isključivo statički i monoton proces. Primjerice, nakon što smo otpjevali pjesmu u cijelosti, započinjemo igru *Vruće-hladno* u kojoj jedan dobrovoljac izađe iz prostorije, drugi dobrovoljac sakrije neki dogovoreni predmet koji će dobrovoljac izvana tražiti. Ostatak skupine, nakon ulaska dobrovoljca koji je bio vani, počinje pjevati usvojenu pjesmu različitom glasnoćom. Glasnoća ovisi o udaljenosti dobrovoljca od sakrivenog predmeta; ako je blizu, pjesma će biti glasnija, ako je daleko, pjesma će biti tiša. Tako djeca na zanimljiv način usvajaju pjesmu u cijelosti. Plesni, fizički najzahtjevniji, dio probe trajao je dvadesetak minuta (ako se prije usvajala nova pjesma). Naglasak je cijelu sezonu bio na dječjim folklornim igrama, pjesama i plesovima Posavine zbog postavljanja koreografije (*Imala sam puža muža, Loza vinova, Čoro čoro, Jabučice, Škanjec*). Usvajale su se i igre, pjesme i plesovi iz drugih područja Republike Hrvatske poput: *Ja imado, Seljančice malena* i *Ide maca oko tebe* iz Slavonije, *Jelica kolce vodila* i *Žuglej ga žuglej* iz Hrvatskog zagorja, *Mali bratec Ivo* i *Pi pi pi* iz Međimurja, *Ide majka s kolodvora* iz Zagreba, *Igraj kolo* iz Dalmacije te *Sjedi ježo* iz Turopolja. Na kraju

probe odigrala se neka od igara poput *Pokvarenog telefona*, *Konobara*, *Struje* ili se izvodilo istezanje mišića. Na svakoj probi, zagrijavanje i istezanje, uz pomoć voditeljice, vodila su djeca svatko je imao priliku, ako je htio, na početku probe otpjevati samostalno usvojenu pjesmu s prošle probe; djeca su samostalno birala igre za kraj i predlagala nove za sljedeću probu.

Primjer folklorne probe 24.1.2023.

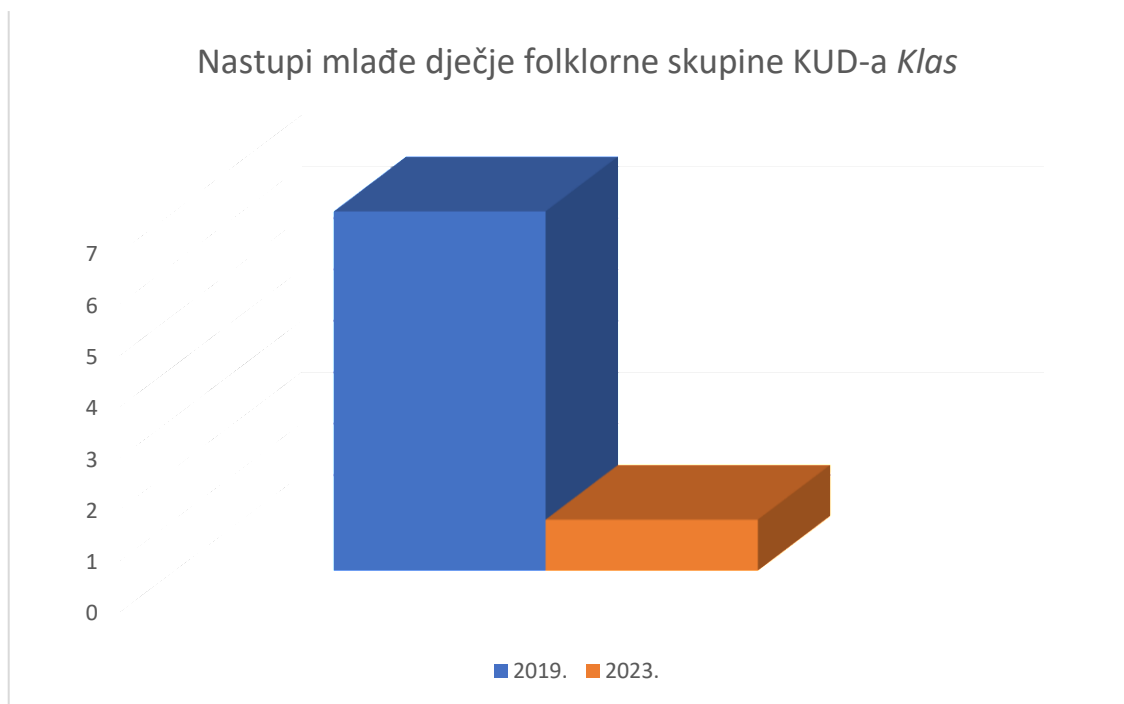
Na samom početku probe, djeca se pozdravljaju s voditeljicom stojeći u formaciji polukruga te razgovaraju o događajima toga dana. Voditeljica najavljuje da će danas usvajati novu pjesmu koju će uvrstiti u koreografiju Procvala je jabučica (Posavina) te da će ponoviti već usvojene plesove i pripadajuće pjesme. Voditeljica pomoću sintetizatora zvuka otpjeva frazu vježbe za upjevavanje, ponovi intonaciju zajedno s djecom te djeca istu frazu ponove. Upjevaju se s nekoliko različitih vježbi, a zatim usvajaju novu pjesmu. Igrom jeke usvajaju pjesmu *Imala sam puža muža*; prvo pjesmu u cijelosti otpjeva voditeljica, a zatim igrom jeke učenici usvajaju pjesmu po frazama. Na kraju svi ju otpjevaju zajedno u cijelosti. Nakon toga svi formiraju kružnicu i sviraju ritam pljeskanjem. Nakon usvajanja nove pjesme, provedena je pauza u trajanju od 3 minute. Zatim se djeca vraćaju u formaciju polukruga i ponavljaju usvojene plesove i pjesme: *Loza vinova i Škanjec*). S obzirom da nova pjesma duga i zahtjevna, igrom *Vruće-hladno* ponavljaju istu i tako završavaju folklornu probu.

Prema riječima voditeljice, vrlo je važno djecu uključivati u aktivnosti koje se događaju u njihovoj svakodnevici jer im takav način odrastanja omogućuje lakši i kvalitetniji psihofizički razvoj.

7.4.4 Analiza i rasprava

Broj nastupa mlađe dječje folklorne skupine znatno se razlikuje u vrijeme prije i nakon pandemije Covida-19. Za primjer će biti prikazani nastupi iz 2019. (prije pandemije) i 2023. (nakon pandemije). U 2019. godini, mlađa dječja folklorna skupina imala je nekoliko nastupa diljem Republike Hrvatske: u veljači 2019. djeca su nastupila na godišnjem koncertu KUD-a Klas održanom u Gradskom kazalištu Komedijska, u lipnju su nastupali na 42. smotri folklornog amaterizma Grada Zagreba, u srpnju su prezentirali isječke iz koreografije kao pokazni primjerak gostujućem zboru iz Bostona, u rujnu su nastupili na 54. Vinkovačkim jesenima, u listopadu na 26. susretima folklornih ansambala u Čakovcu i na Završnom koncertu Folklornog amaterizma Grada Zagreba u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog te u prosincu na božićnoj priredbi u osnovnoj školi bana Josipa Jelačića u Podsusedu. Za razliku od 2019., 2023. godine, mlađa dječja folklorna skupina imala je samo jedan nastup u svibnju u sklopu

Tradicijskih igara kao završnice projekta *Škrinjica narodne baštine*. Iz priloženog se vidi da je 86% nastupa manje u 2023., nego što je bilo u 2019. godini, a samim time i motiviranje djece iziskuje uvođenje drugih metoda. Može se zaključiti kako folklorne radionice imaju važnu ulogu u motiviranju djece za folklor.

Slika 12. Prikaz usporedbe broja odrađenih nastupa u 2019. i 2023. godini

Iz provedenih aktivnosti i rezultata promatranja, zaključujemo da je potrebno nastaviti raditi na prikupljanju i povećanju broja članova u KUD-u *Klas*. Provođenje folklornih radionica, povećanje broja nastupa u nadolazećim sezonama, uvođenje kratkih putovanja i različitih radionica kojima bi djeca mogla vidjeti da folklor nije isključivo usvajanje plesova i pjesama, nego da se sav njihov rad i trud isplati jer ga mogu pokazati na pozornici pred publikom, ali i jednoga dana prenijeti na svoje potomke te tako sačuvati tradiciju od zaborava.

Na kraju sezone 2022./2023. provedena je usmena anketa s tri pitanja na koja su dobiveni odgovori ispitanika. Prije postavljenog pitanja bit će slovo *P*, a prije svakog odgovora pisat će brojka koja se odnosi na točno određenog ispitanika.

P: Jesu li vam folklorne uvodne radionice pomogle u odabiru izvanškolskih aktivnosti?

1: *Jesu, iako nikad nisam mislio da ću se baviti folklorom, na folklornim radionicama bilo je zabavno, pjevali smo, plesali i igrali se.*

2: *Uvijek mi se sviđalo kada bi djeca nastupala u školi pa bi se obukla u narodne nošnje pa sam i ja htjela to probati. U mom razredu je održana radionica, jako mi se sviđelo jer su plesovi bili zanimljivi, a neke pjesme sam već znala. Došla sam isti dan na probu u KUD Klas i odlučila ostati.*

3: *Taj dan nisam bila u školi jer sam bila bolesna, ali su mi prijatelji iz razreda ispričali kako je bilo zabavno na radionici. Inače volim pjevati i plesati pa sam odlučila doći na probu. Sada jedva čekam sljedeću probu.*

4: *Iako sam se u KUD Klas upisala prošle godine kada sam vidjela plakat u školi, ovim radionicama sam dokazala svojim prijateljima iz razreda kako stvarno je super na folkloru jer učimo i zabavljamo se u isto vrijeme.*

5: *Moja sestra je isto ide na folklor, ali ona pleše u starijoj folklornoj skupini pa mi je uvijek govorila kako bih i ja mogla pokušati, ali sam se sramila jer tada nisam nikoga poznavala. Nakon folklorne radionice u mom razredu, dogovorila sam se s prijateljicama da ćemo otići zajedno. Sada smo sve tri članice KUD-a.*

P: Koje aktivnosti izvodite na folklornim probama?

1: *Na probama pjevamo, plešemo i družimo se.*

2: *Ove godine smo jako puno plesali i pjevali, nekad smo se i jako umorili.*

3: *Puno toga naučimo o tome kako su živjeli naše prabake i pradjedovi.*

4: *Ponekad voditeljica kaže da ćemo danas odmarati noge, a jako zagrijavati naše glasnice. Odmah znamo da ćemo probu imati u dvorani u kojoj je klavir (električni piano). Tamo pjevamo svi zajedno, a nekad i sami ako to želimo.*

P: Što ti se najviše sviđelo na folklornim probama?

1: *Imam puno prijatelja na probi pa ne mogu izdvojiti što mi se najviše sviđelo jer se uvijek družimo i u isto vrijeme učimo.*

2: *Volim dolaziti na folklor jer su mi tamo prijatelji i super voditeljica.*

3: *Na folklornim probama mi se najviše sviđelo to što voditeljica nije stroga, ali na svakoj probi naučimo nešto novo o folkloru. Svaka proba je drugačija, a uvijek naučimo nešto novo, bila to pjesma, ples, igra ili priča.*

4: *Kad sam umoran od škole i pisanja zadaće onda dođem na probu pa se oraspoložim.*

Na temelju odgovora ispitanika, odnosno djece, o sadržaju folklornih proba, o učinkovitosti provedenih folklornih radionica te o prenesenoj ljubavi prema tradicijskoj baštini, može se zaključiti da su djeca istinski ispunjena i sretna na folklornim probama, istovremeno plešući, pjevajući, igrajući se i učeći o hrvatskoj tradicijskoj baštini.

8. Folklor kakav se očekuje

Mnogi folklorni stručnjaci koji se bave tradicijskom baštinom Republike Hrvatske koriste različite načine očuvanja folklorne baštine od zaborava. Osoba koja se bavi sakupljanjem i zapisivanjem narodnih napjeva naziva se melograf. Većina ih obilazi sela i istražuju običaje i tradiciju istog. Razgovaraju s ljudima koji su nekada živjeli i proživjeli ono što se sada prenosi na mlađe naraštaje i zapisuju, snimaju i fotografiraju. Takav način bilježenja koriste za pisanje knjiga i priručnika za buduće generacije. Također, danas imamo i izvorne skupine, folklorne ansamble i kulturno umjetnička društva koja svojim radom i trudom uspijevaju očuvati dio bogate kulturne baštine. „Očuvati i barem održati stečeno i očuvano od zaborava doživljavam kao nacionalni interes.“ (Štajcer, 2003, str. 8)

Zbog današnjeg načina i tempa života, mladi koji žive na selu sve se manje odazivaju u rad KUD-ova u kojima se većinom okupljaju stariji naraštaji. „Odljevom starije generacije ostat će rupe koje će se sve više proširivati sve dok ne nastavne potpuna praznina na folklornoj karti Hrvatske.“ (Štajcer i Hrvatsko društvo folklornih koreografa i voditelja, 2003, str. 8) je važno da se tradicijska i kulturna baština pravilno prenose na mlađe generacije jer su one te koje ju mogu održati živom.

9. ZAKLJUČAK

Korištenje sadržaja bilo kojeg folklornog plesa na folklornoj probi nastupu ili seminaru, pobuđuje želju za znanjem i istraživanjem tradicijske kulture. Upravo je zato vrlo važna uloga dječjih folklornih plesova. Uključujući djecu u očuvanje tradicijske baštine, narod osigurava svoju budućnost jer djeca su ta koja su prenositelji znanja o vlastitoj tradiciji na daljnje naraštaje. Vrlo važnu ulogu imaju i voditelji folklornih skupina, koreografi i kostimografi pa čak i učitelji i odgojitelji. Uz njih, na popularizaciju folkloru velik utjecaj ima mnogobrojna literatura, radionice i seminari stručnjaka u svijetu folkloru. Ne radi se samo o prenošenju znanja o tradiciji s koljena na koljeno, već i o razvoju glazbenih sposobnosti djece i mladih kao što su osjećaj za ritam, metar i intonativnu točnost. Dječji folklor ima i važnu socijalnu ulogu. On u djeci pobuđuje osjećaj pripadnosti, potiče razvoj samopouzdanja i poštovanja prema vlastitoj i tuđoj kulturi te osjećaj zajedništva i međusobne tolerancije. Prema Kneževiću (2012), potrebno je dati djeci dječje, odnosno uz učenje i usvajanje znanja, omogućiti im da budu razigrana, vesela i sretna jer su sve te igre, pjesme i plesovi stvoreni samo za njih i njihov razvoj.

10. LITERATURA

- Bačlija Sušić, B. I Fišer, N. (2016) *Obogaćivanje glazbenog doživljaja i izražaja djece rane i predškolske dobi tradicijskim stvaralaštvom. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, Vol. XIV, No. 1, 107-124. Zagreb.
<https://hrcak.srce.hr/154335> (Pristupljeno 25. srpnja 2023.)
- Blašковиć, J., Đaić, T., (2018). *Analiza glazbenih sastavnica igara s pjevanjem. Školski vjesnik : časopis za pedagoški teoriju i praksu*, Vol. 67 No. 1, 140-154. Zagreb: Učiteljski fakultet u Zagrebu, Sveučilište u Zagrebu
<https://hrcak.srce.hr/213811> (Pristupljeno 25. srpnja 2023.)
- Gould, A. O. (1968). *Finding and Learning to Use the Singing Voice: A Manual for Teachers*.
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED025531.pdf> (Pristupljeno 30. svibnja 2023.)
- Hameršak, M. (2003). *Dječji folklor između prežitka i prepreke*. Etnološka istraživanja, No.9, 35-43. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku
<https://hrcak.srce.hr/clanak/59360> (Pristupljeno 25. srpnja 2023.)
- Hrvatsko društvo folklornih koreografa i voditelja. (2003). *Stručni skup: Reproductivno folklorno stvaralaštvo*. Zagreb.
- Ivančan, I. (1964). *Geografska podjela narodnih plesova u Jugoslaviji*. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, 3(1), 17-36.
<https://hrcak.srce.hr/35057> (Pristupljeno 25. svibnja 2023.)
- Ivančan, I. (1971). *Folklor i scena. Priručnik za rukovodioce folklornih skupina*. Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske
- Ivančan, I. (1996). *Narodni plesni običaji u Hrvata*. Zagreb: Hrvatska matica iseljenika
- Jakovljević, T. (2009). *Dečije igre kao model folklorne komunikacije*. Etnološka istraživanja, No. 14, 31-50. Novi Sad: Muzej Grada Novog Sada
<https://hrcak.srce.hr/44176> (Pristupljeno 25. srpnja 2023.)
- Knežević, G. *O kinetografiji*. Ethno. Zagreb

<https://ethno.hr/kinetografija/> (Pristupljeno 30. svibnja 2023.)

Knežević, G. (2002). *Naše kolo veliko*. Zagreb: Ethno

Knežević, G. (2005). *Srebrna kola, zlaten kotač*. Zagreb: Ethno

Knežević, G. (2012). *Sad se vidi, sad se zna*. Zagreb: Ethno

Knific, B. (2009). *Odijevanje folklornih skupina: demonstracija identiteta pod izgovorom povijesnog svjedočanstva*. Etnološka istraživanja, No. 14, 101-114. Ljubljana: Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti

<https://hrcak.srce.hr/44178> (Pristupljeno 25. srpnja 2023.)

Kostelac, B. (2011). *Narodni plesovi i pjesme vrapčanskog Prigorja i Polja*. Zagreb: Hrvatski sabor kulture

Kulturno umjetničko društvo Klas. *O nama. Rad s djecom. Nastupi*.

<http://www.kudklas.hr/> (Pristupljeno 5. svibnja 2023.)

Kurikulum nastavnog predmeta Glazbena kultura za osnovne škole i glazbena umjetnost za gimnazije (2019). Zagreb: Ministarstvo znanosti i obrazovanja

https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_151.html (Pristupljeno 24. srpnja 2023.)

Maletić, A. (1983). *Pokret i ples*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske

Mirković-Radoš, K. (1983). *Psihologija muzičkih sposobnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

Motte-Haber, H. (1999). *Psihologija glazbe*. Zagreb: Naknada Slap

Peteh, M. (2003). *Zlatno doba brojalice*. Zagreb: Alinea

Rajković, Z. (1978). *Današnji dječji folklor - istraživanje u Zagrebu*. Narodna umjetnost : hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, Vol. 15 No. 1, 37–94. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku

IZJAVA O IZVORNOSTI RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristila drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)